

ЗУГЪУН
ТАТИ 2

Бэ хд

Бэ хш

Вэ хд

О мбор

О мборекбу

Се нгъ

Хэ ми

Хэ бер

Тэ хде

БУ
КУ
НУ

Н

Н

	Б			
К	У	Н	Д	
	Л			
Т	У	Н	Д	
	Н			
Ч	Е	Н	Д	

А.Б. ИЗГИЯЕВА

ЗУГЪУН ТАТИ

Учебник эри 2-муън класс суъфдеи
чорсалине хундеи э школе

ТогӀин сохде омери э Министерствой данани
Республикей Догуьстон

МАХАЧКАЛА
Издательство НИИ педагогики
2001

ГҮЭЗИЗЕ ДУСД!

Э дес туь дери лап бугьолуье бэхш.
Хосденим эз туь мугьоед дошдеи и гьиметлуье бэхше.
Гьеммише э ер туь ги, ки и книге биё хунут диеш
эз туь зуло чучклете хьовиргьой туь.

Э книга деруьтгьо нушу доренуьтгьо знакгьо:

- эзвер хуте бирей правило.

- Неданле эдее пуьрсире.

- кор э хуне.

- гофгьо, нуьвуьсдеи комигьореки гереки
э ёр гуьрде.

- Метелегьо.

А.Б.Изгияева

И35 Зугьун тати: Дуьимуьн сал хундеи. –
Махачкала: Издательство НИИ педагогики, 2001. – 192 с.
Татский язык: Учебник для 2 кл.

ББК 81.2 Тат
И35

И $\frac{21}{M124(03) 2001}$

ISBN 5-94328-031-6

© А.Б.Изгияева, 2001
© НИИ педагогики, 2001

КЕЛМЕ ВЕ ГОФ.

Фегъм сохит шекуъле, э у гуъре гуънжуънит ихдилот.

Эри хунде.

Биѣйт дес дим екире,
Бурайм хуним э школе.
Зугъун деде-бебере
Даним хубте эз гъемме.

Гъемме коргъо хуб мибу,
Хундеире хосдимге.
Ники миѣв эриму,
Хубигъоре сохдимге.

МэгИни хуним э еки,
Зугъун тати гереки!
Даним тозе гофгьоре,
Сохим софе коргьоре!

/А.Семендугев/

1. Дестоне эзвер хуте бошит.

Эри гИилгьо.

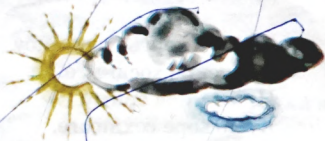
И гуълишонлуъе девр
Эн ишмуни, ГИилгьо!
Мозол ишму э и девр
Эз дуълини, гИилгьо!

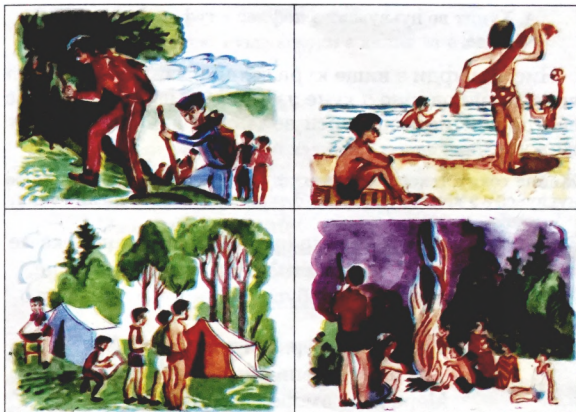
Гьер килите гьисд очор,
У сохде суре ошгор.
Хундеи гьисд чуън очор,
Эн гИилм, гИуъллом, гИилгьо.

Чуън ширине шир деде,
Бугу эйшму книг хунде.
Чуънки унжо рэхь гИуъмуър де -
Бэхдевери эри гИилгьо!

/С.Изгияев/

2. Дестоне хуте бошит гуълишонлуъе тегьер хунде.

3. Фегъм сохит шекуьлгьоре, э угьо гуьре гуьнжуьнит ихдилотгьо.

Э дефдер нуьвуйсит еки эз ихдилотгьоре:

“Чуь хуби гьеминон!”

“Чуьтам форигъэти вегуьрдейм”

“Гьеминон зу гирошди”.

вэхд

Нушу дит ве гуит чуьтам жейле биренуьт келмегьо э гъэд гъусо.

Чуьтам мэгІлуьм сохде оморенуьт э хэт нуьвуйсдеи.

КЕЛМЕ гуьнжо оморени эз гофгьо, гоф - эз слоггьо, слог - эз хьэрфгьо ве сесгьо.

4. Хунит ве нуувуьсит э дефдер э гуфдиреиревоз эри хуьше.

Нисон рафди э више кура сохди е хэйли беше э кул венори эри овурде э хуне эз зир кулегьо оморени сес велговуш Нисон не терси ве тигъэт дениши эхи у бу жежуь.

Жейле сохит текстэ э келмегьо. Суьфдеи гоф гьер келмере нуувуьсит э келе хьэрфевоз. Э эхир келме нит герекие знак.

■ Суьфдеи гоф э келме нуувуьсде оморени э ке ле хьэрфевоз. Э эхир келме норе оморени нуьгде, пуьрсуьшлуье /?/ енебуге гьоройлуье /!/ знакгьо.

Меселен: Чуь хуби э дерьёгь тен шушде!
Туь дануьсдени симов зере?
Мере хьэз оmore гьеминон.

5. Хьозур бошит эри гуьзеле тегьер хунде дестоне.

Се бирор.

- Чуьшме, чуьшме, туь эзже омори?
 - Ме эз суьрхине себэхь зусери!
 - Воруш, воруш! Туь эзже оmoreй?
 - Ме эз гьэд булут, бирингьине!
 - Кулок, кулок, туь эзже омори?
 - Ме эз гIэрей догъгьой гьуьндурь!
 - Иму се бироргьо э екиним
- Эри инсонгьо гье герекиним!

*/О.Высотская, тержуьме сохди
А. Изгилева/*

Чуьтам э хэт нуьвуьсдеки е келме эз е келмейге жейле сохде оmore?

6. Нуьвуьсит метелегьой хэлгьире, эзвер данит.

Эз е тевер зере дор ни офдону.

Эз е чек зере гГэруьси нибу.

Эз е дор богъ нибу.

Эз е гуьл гуьлишон ни бу.

Эз е сенгъ бинебору ни бу.

Тержуьме ве андуьрмиш сохит метелегьой хэлгьире.

7. Хунит ве нуьвуьсит килитлемере. Офит гофе-жугьобе.

Гьеминон - вирихдени,

Зимисду - хисирени,

Э васал - пур бире,

Нум ю гьисд. ----- ...

ТЕК ВЕ ОМБОР.

Ченд бебе ве деде гьисди туьре?
Ченд бирор ве хэгьер гьисди туьре?

**Э ЗУГЪУН ТАТИ эхир -ГЪО нушу дорени
ОМБОРИ ЧИГЪОРЕ.**

Меселен: гоф - гоф-гъо, сег - сег-гъо, керг - керг-гъо, дер -
дер-гъо, шише - шише-гъо, кор - кор-гъо.

8. Нуьвуйсит омбори чигъоре.

Гуьл э ён гуьл - гуьл...
Гоф э сер гоф - гоф...
Дор э ён дор - дор...
Душ э ён душ - душ...
Дес э сер дес - дес...

9. Э нушу дореи гуьре нувьусит диеш гофгьо э теки ве омбори.

Текгьо
Дуввор, кук,
пенжере, шори,
хори, энгуьшд...

Омбор
Дуввор-гьо, кук-гьо,
пенжере-гьо, шори-гьо,
хори-гьо, энгуьшд-гьо.

10. Хунит дестоне. Офит гофгьоре э теки ве омбори.

Шевгьо товуш сокит-хоши,
Э ранг нуьгьре поисдебу,
Э зир гуьлгьой эн хошхоши
Хоригьо ширин хисиребу.

Хифлет бируьт догъгьо, доргьо,
Гуйге гъэл гуьрде екире,
Шогъвор гьомииш эз гьер логьо,
Тимор мисохд руй хорире.

! Пана Аминвал

Богъ.

Чуь хьэз дери
Э богъ гьони!
Дуллу бири
Эз дор емиш:
Сиб, бигъ, гІэрму,

Гъэйси, муьшмуьш.
Ини пара бире онор
Верн э гьер луьгей эн дор!

/Б.Гаврилов/

Гуит: Эз чуй жире емиш хъзз оmore ишмуре?
Коми емишгъо дануьсденит диеш ишму?

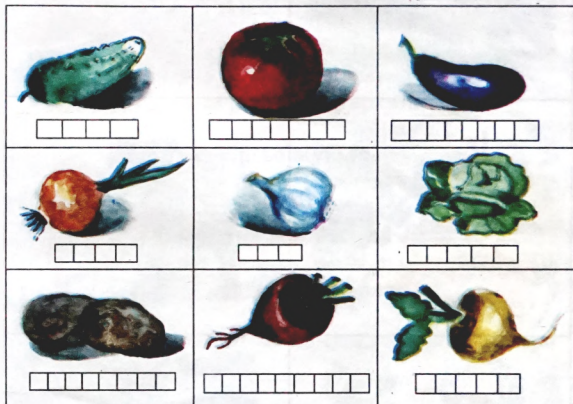

Бисду.

Савзе локгьо жерге-жерге
Лов бирет э гьемме жиге.
Раче хиёргьо ён-бе-ён,
Тов-тов дорени бодонжон.

Помидоргъо гъип-гъирмизи.
 Э бисду гъони гъэи хъэзи!
 Гъэрпуз, хэмзеш мирасуь,
 Гъе михурим, ни варасуь!

/Б.Гаврилов/

Гуит: Чув жире хъэвуьжгъо дануьсденит
 ишму?

Эз комигъо хъэз оmore ишмуре?

Гуьнжуьнит ихдилот э шекуьлгьо гуьре.

11. Хунит дестоне.

Беньямин Сафанов

Зими.

хэми

Оморенге э ён зими,
Пушой уре дурундеи,
Э унжиге туь мивини,
Гуйге дерьёгь эн суьрхини.

Зерде шаргьо жуьмуьсденуьт,
Лой-лум бире гье гешденуьт,
Гурунд биретгьо суьмбуьлгьо,
Эз пурлуьи дон тэхуьлгьо,
Еновоют назуьшмендлуь,
Дуьле сохде угьо шорлуь.

Нуьвусит э гофноме тозе дануьсдейтгьо гофгьоре.

12. Хунит дестоне.

Нун эн ранбер асанти нисд,
Гьер кесегле ширин гьисд,
Э кор вердиш десгьой ю,
Хэвлетире нис дире у.

/Иосиф Бахшиев/

Нуьвусит э Ёргири №1 гуьре.

Э ГОФНОМЕ нуввусит тозе гофго:

Андурмиш, бинебору, бурайм, гуынжуьнде,
дануьсде, гереки, ологьолуь, форигъэти, чуьшме,
дурунде, назуьшменд, гъэи хъэзи ве диеш.

**■ Нумгьо, фамилиегьо ве отчествогьой
инсонгьо, лэгъэмгьой хъэйвугьо нуввусде
оморенуьт эз келе хъэрфевоз.**

Меселен: Нум хъэрмэхъ эн ме Овруми. Мере гьисди
сег Бим.

13. Нуввусит нум ве фамилией эн хуьшдере ве
гьемчуьн эн одомигьой кифлет хуьшдере.

Меселен: Нум ме Динор... Фамилей эн иму Абрамов...
Нум дедей ме... Нум бебей ме...

14. Нуввусит дестоне, офит вес нисдуйтгьо хъэрфгьоре.

Кумекчигъо.

Хьуьзуьме овурд	☐	-уьвэхь,
Гьемере венжи	☐	- ирэхь,
Гове овурд	☐	-ошолум,
ГЭтошу вено	☐	- вшолум,
Дунере душунд	☐	- ибо,
Муьнуьке декуьрд	☐	- ибо,
Имогъой гьер шеш нуьшде,		
ГПошлере эдете хурде.		

Дестоне эзвер хуте бошит.

**Нумгъой шегьергъо, дигъгъо,
хьуькуьметгъо, нуькерегъо, дерьегъгъо,
вилеетгъо нуьвуьсде оморенуьт э келе
хьэрфевоз**

Иму зигъисденим э республика Догъистон. Шегьер иму Дербенд поисди э гъирогъ дерьегъ Каспий. Э сер догъ вери Нарын-гъэле. ГЭилгъо форигъэти вегуьрденуьт э гъирогъ нуькере Самур.

Риз кешит гофгъоре, комигъоки нуьвуьсде оморенуьт э келе хьэрфевоз.

15. Нуьвуьсит ве эз хуьшде те эхир гуьнжуьнит келмегъоре.

Ме дануьсденуьм шегьер...

Бебе берди мере э дигъ...

Лагерь иму бу имисал э гъирогъ дерьегъ...
енебуге нуькере...

Нум республикейму гъисди...

16. Килитлемере ошгор сохит.

Зугъун нисди -
Ихдилот сохдени,

Зуьнде нисди -
Эгъуьл дорени.

СЕСГЪО ВЕ ХЪЭРФГЪО.

Чуьре гуфдиреним? Чуьре нуьвуйсденим?
Чуь нушу доре сесгьоре э хэт?

17. Килитлемере ошгор сохит.

Эз асму гье рихдени,
Э хори дарафдени.

--	--	--	--	--

Эз коми сесгьо гуынжо омори гоф

--	--	--	--	--

 ? Э коми хьэрфгьоревоз э хэт нушу доре оmore у сесгьо?

Э десхэти сесгьоре нушу доренуыт хьэрфгьо.

18. Хунит гофгьоре. Коми сесгьо дегешинуыт?

Сар - мар - кар, сер - сес, сиб - сим - сир,
бигь - дигь, муш - шуш, хол - хом, керг - мерг,
чор - чол, чум - чул, зембил - зенжил, пусд - дусд.

Риз кешит дегеше хьэрфгьоре.

19. Хунит ве нуувуысит диеш гофгьо э тегьер дегеш сохдеи согласни хьэрфе.

СэгІэт - сэгъэт, кар - , шеш ь, муй - дор - , гов - , туз -
, гуыл - , богъ - , вэхд - , , пор-
кар -, муй -, дор -,

ГЛАСНИ СЕСГЪО ВЕ ХЪЭРФГЪО.

Э гүфдиреки гласни сесгьоре эвир эз лэгIэ
гирошдени азад.

Шиновусде оморени энжэгъ сес.

Э зугьун тати дери хьофд гласни сесгьо ве
ездегъ хьэрфгьо.

Гласни сесгьо: а, о, у, уь, ы, и, э.

Гласни хьэрфгьо: а, о, у, уь, ы, и, э, е, ё, ю, я.

20. Хунит ве нуьвусит дестоне.

Поиз

Омо поиз, гуьлгьо пажи.

Поисд гюжиз

Гъуш, буьлдуьрчин.

Дегуьрд гьово,

Омо ворущ.

Тигьи бисдо

Лулей эн гъуш.

Велггьой доргьо

Тигьи бири

Эз хиники

Э сер хори.

Омбор

/Б. Гаврилов/

Риз кешит гласни хьэрфгьоре.

Гласни сес гуьнжо овурде слог:

ви-ше, шор, по-из, о-мо-ри, гьо-во, хи-ни-ки,
гъуш-гьо.

21. Э хуне нгуввусит ихдилот эз 5-6 келмегьо э шекуьл гуьре.

Гофгьоре жейле сохит э слоггьо.
Меселен: Гьо - во де - гуьр - ди.

Бенъямин Сафанов

Согъбоши Ватан.

Согъбоши Ватан, туь эри бирей
ГӀэлемгир шолуми, дусди, бирори.
Хосдегор ники эй гьемме хэлгъгъо,
Вараю хори эз раче гуьлгъо.

Согъбоши Ватан, туь эри бирей
Чешмей ветрони ве фирегъуни,
Минорей були, шоре зиндегуни,
Омонети эй биёвгъой инсони.

Согъбоши Ватан, туь эри бирей
МэгӀдон чешмегъо ве мэгӀнихунгъо,
МэгӀдон серине гӀовгъой билогъгъо,
МэгӀдон гъуьндурь гъутгъой эн догъгъо.

Согъбоши Ватан, туь эри бирей
Дошдегор темиз поке асмуре,
Зиёд сохдегор гъувот хорире,
Эри вараюнде зиндегунире.

Хьозур бошит дестоне эри гуьзеле тегьер хундеи.

Дануьсденит ми ишму чуьтам гуьнжо
оморени сал ве вэхдгьой эню? Чуьтами
нумгьой эн мегьгьо э луьвэхь татгьо?

САЛ гуьнжо оморени эз МЕГЬГЬО.

НУМГЬОЙ мегьгьо: Тишри, Хьишвон, Кислев
/Дивид/, Тейвес, Шавад, Одор /веОдор/, Нисон, Иёр,
Сивон, Темуз, Ов, Элул. Кими салгьо луьвэхь
гуьнжо оморени эз 13 мегьгьо. Оммо иму инжо
зигьисденим э луьвэхь Урусиегь гуьре.

Нумгьой мегьгьой уруси: Январь, февраль, март,
апрель, май, июнь, июль, август, сентябрь, октябрь,
ноябрь, декабрь.

МЕГЬ гуьнжо оморени эз Оринегьо.

ОРИНЕ гуьнжо оморени эз РУЗГЬО: ШОББОТ,
ЕКШОББОТ, ДУШОББОТ, СЕШОББОТ,
ЧЕРШОББОТ, ПЕРШОББОТ, руз ОРИНЕ.

ДАНИТ ГІЭДОТГЬОЙ ХЭЛГЪ ХУЪШДЕРЕ

МигІид Рош-Ашане!

Рош-Ашане гьисди мэгІлутьмей мигІид Тозе сал э лувьзъхь гуьре. Суьфдей мегъ Тозе сал гуфдири Миши гьисди Тишрей.

Эз суьфдеи рузгьой эни мегъ бэгъдовой себэхь-мундеине тефило э бет-кнесетгьо, еГІни вегирлутье нумаз, зеренуьт шофар.

Сес шофар мэгІлутьм сохде: “Хэбер бошит эз лугъо-оцде хов. Эдее куьнд бире руз Кипур. Темиз бошит эз беде коргьо, эз хэтого-хэребеигьо. Дур бошит эз дуь-еки гъэгъри бирей ве гьолмогьолигьо-женгьо. Дусди берит, гировунит э гьеммеревоз.

Э руз Рош-Ашане омборекбу сохденуьт дуь-екире: “Э гьемме шоре салгьо расошит!” ве хосденуьт михьилои.

Рош-Ашане - мигІид тозеини. Инсон хьозур бирени эри хубе коргьо сохде. Э когьозгьо нуьввьуденуьт гІэдотие войге: “Э тозе сал э нике гъзлемгьо нуьввьуде биёвошит!”

Эри мигІид Рош-Ашане норенуьт шэгІм ве гІэдоти раче суьфре веравунде э дегІэмлутье хурекгьоревоз.

ХЪЭРФЕ Е НУШУ ДОРЕ СЕС Э.

Э песой согласни хъэрфгъо э омбордеки гофгъо нуувуьсде гереки хъэрф Е, оммо гуфдире оморени сес Э.

Меселен: деде - дэдэ, бебе - бэбэ, сег - сэг,
вече - вэчэ, зерде - зэрдэ, више - вишэ, ме - мэ.

22. Дузе тегьер хунит ве дуз нуувуьсит гофгъоре.

Пейле - пэйлэ, шеи -, шекер -, кере
-, пенжере -, пери -, шей -,
шелбет -, емишгъо -, гешде -,
еки -

Нуувуьсит гофгъо диеш эз хуьшде.

Оммо гоф сер гуьрдениге эз хъэрф Е, у хунде оморени Е.

Меселен: елкен - елкен, етир - етир, еново - еново.

23. Хунит дестоне ве нуувуьсит э дефдер. Гофгъоре э хъэрфевоз - гереки нуувуьсде э гъэд скобка чуьтам у гоф хунде оморениге. Меселен: келе - ӀкэлэӀ ве диеш.

Више э поизи.

Кулок бире лап келе,
Шувунд луйгей доргъоре,
Офто верафде гъуьндуьр,
Велгъо бисдоруьт туьр-туьр.

Хэзон бисдо више, богъ,
Зерде велге берд кулок.
Энжэгъ унжо э дури,
Э доргъо эзгил вери.

Гъеле унжо э више,
Не вечирет емише.
Мичинуът угъоре гъуш
Ве езугъэ хэрегуш.

Жежужъгъо эз терс воруш
Деруът э зир велговуш.
Чогъолгъо гисне мунде,
Зузе зеренуът гешде.

/Борис Гаврилов/

Э гофномей ишму нуввусит тозе гофгъоре ве
данит эзвер.

Коми гофгъо нушу доренуът раче хосиетгъо,
гуъзеле тегъер вомухунде оморей инсоне?

24. Хунит ве нуввусит гофгъоре, комигъоки гьеммише
герекуът. Эзвер хуте бошит эри г'уьмуърлугъи хуьшде!

Шолум; себэхъ э хэйр бу; руз э хэйр бу; шохъонгум э
хэйр бу; шев э хэйр бу; шев ишму хош бу; хош
оморейт, софо овурдейт; рэхъ ник бу; худо -
хьэрмэхъ эришму; согъ бошит.

25. Хунит.

Себэхьмунде.

- Себэхь э хэйр бу, Мелке! Туь хэбер бирей?
Вэхд бири эри вэхуьшде.
- Э гьубет туь э хэйр бу, келедеде!
Ме хэбер бирем.
- Шолум, деде!
- Шолум, духдер ме!

Нувуьсит жейле чуьтам хунде герекиге гофгьоре э хьэрфевоз е.

Согласни сесгьо ве хьэрфгьо.

Чуьтам сес сохденуьт согласни сесгьо?

26. Фегьм сохит шекуьлгьоре ве дуз нувуьсит гофгьоре.

Дор, гъуш, гуъл, шир, мужак, шекер, аслан, чол,
шекер, шише, нун, асму, пиёз, чугъундур, верф.

■ Э вэхд гуфдиреи согласни сесе эвир э гъэд
лэгГэ вохурдени э дегмиши. Унегуьре
шиновусде оморени энжэнъ жевгъ /ш/
енебуге сес ве жевгъ /д/.

27. Нуьвусит гофгьоре, офит дегъишде оморе хьэрфгьоре.

Ши-е, че-ме, би -гъоб, пи_окон, ел_ен, чо_, жа_у,
чо_, гГэ_г, гГо_, _ивор, _елг, э_гил, _ирор, _ор,
_ари.

28. Ошгор сохит килитлемере.

Сип-сие геде омори,
Шеи тэхдеи вокурди.
Винй ю кор сохдени,
Э когъоз риз гъишдени.

Риз кешит гласни хьэрфгьоре.

29. Нуьвусит дестоне
э дефдер.

Комуне.

Раче ранггъой комуне
Шевгъ доренуьт тегьер гуъл,
Гъетте угьоре дире,
Лап шор бире эн ме дуъл.

У рангьоре вегуърде
Э кеф дес ме тек-бетек,
Мидорум гьер овлоде
Эй биёвгьо омонет.

/Б.Сафанов/

Риз кешит согласни хьэрфгьоре. Офит гофгьоре, эжеки энжэгь е хьэрф угьоре дегиш сохде, эн коми гофгьо эз дегиши суьфдеи хьэрф дегиш бирени мэгIэно.

30. Метелегьой хэлгьире эзвер хуте бошит.

Эз одоми э и гIуьлом е хуби мунде, е усולי.
ГIэсел лап ширини, оммо гIэил эз гIэселиш ширини.
ГIэил эри бебе-деде едигори.
Гофгьой бебегьо - весиети эри овлодгьо.

Эй одоми эз гьемме хэзинегьой гIуьлом данани хуби.

СОГЛАСНИ СЕС ВЕ ХЬЭРФ Й.

31. Хунит ве нуувуьсит дестоне.

Ненуй-ненем.

Ненуй-ненуй, ненем-ненуй...
Хис, гIэзизе балай деде:
Бош зу келе, веро хушбуй,
Хис туь, ширин, чум сэхд сохде.

Ненуй-ненем, ширин бала.
Э гъэд богъгьой бэгIли-нори.
Туь веровош э ширине хори,
Мозоллуье гIэил гердош!

Риз кешит хьэрфе й.

32. Дегиш сохит гофгьоре ижире тегьер: хунде - хундейт.

Гуфдире, вогошде, дегешде, вэхуьшде, дошде, нуьвувьсде, возире, нуьшде, бурра, вечире, кошде, дарафде, бура.

Сес й слог нисе гуьнжуьнде.

У гьисди согласни сес.

Ше - бе - тей, Мей - ром, дай - че, гьэй - чи, гьэй - гу.

33. Гофгьоре нуьвувьсит ве жейле сохит э слоггьо гуьре.

Гьэйси, гьэймогъ, гьэлейчи, пой, бейдогъ, сейл, мейлгир, меймуле, ейлугъ, руй, жейле, гьэйле, войне, вой, гьэйгьукеш, кейки.

34. Гуьнжуьнит келмегьо э гофгьоревоз ве риз кешит хьэрфе й.

Шей, чой, пейле, бейхэбер, эй ме бирей, гьэйб, гуйге, жейле, имогьой, сайлов, пейде, гьэйгьу.

35. Дуз хунит. Рач нуьвувьсит.

*эх → гохт хэ → гхт
бэхли, вэхд, бэхд, бэхдевер, сэхд,
тэхде, шэхде, хэьер, мэхсерн,
хэли, хэйли, шэхлихэ, бивэхд,
чэхли, лэх-лэх, хэитовьм, хэйли*

СОГЛАСНИ М Э ПУШОЙ Б.

**Э миглей гофгъо э пушой Б шиновусде омо-
рени сес [н], оммо нуувъусде гереки хърф М.**

Меселен: пембе, гьомбор, суьмбуьл, лембе,
омбор, дуьмбе.

36. Гуьнжуьнит келмегъо э ижире гофгъоревоз:

Тембел, домбул; гьембиз, дуьмбел, зембил,
дуьмбэгъ, пембе, дуьмбе, омбор, суьмбуьлгъо.

Риз кешит хърф м э пушой б э миглей гофгъо.

37. Хунит келмегъоре. Офит герекие гофгъоре.

Суьрхине е рач вараюндет зими гьеминонире.
Эри нечогъ гереки гьелбет Э зверсер килисе
вери гуьзеле Имуре э дошденим хурекгъо
эри зимисду. Бебе эз колхоз овурди е ширине
онгур.

Нуувъусит. Риз кешит хърф м э пушой б э миглей
гофгъо.

СОГЛАСНИ СЕСГЪО Ж, Ш, Ч, Щ.

40. Хунит.

Шемей кук Шогънугор э хуне дошдени жежуьре.
Шомоил кук Шебетей - чекмечи вокурдени
чешмекгъо. Жовогъил духдер Шелмуь раче,
темизкоре жовони. У хори хунере хуб жару зери.

Нувуьсит келмегьоре. Риз кешит хьэрфгьоре ж, ш, ч.

 **Хьэрфгьо Ж, Ш, Ч, э зугьун тати гьеммише
норм биренуьт. Унегуйре Щ э гофгьой
зугьун тати не дери. Энжэгъ Щ дебирени
эз де зугьунгьойге оморетгьо гофгьо.**

Меселен: щётка.

Аслан ве туьлки.

/меселей хэлгь/

Аслан пир биребу. У нисе дануьсдембу де гуьрде хьэйвугьоре эри хурде. Фикир сохд у э глэмелевоз эри зигьисде. Дегешдени у э мугьоре ве вено хуьшдере э лап нечогъэ хьол. Оморембируьт

хэйивугъо эри сер кешире э нечогъ. Оммо екиш дне нисе вогошдембу эз мугъоре. Аслан гуърдембу ве хурдембу гьер гъуногъэ.

Оммо туьлки оморенге не дарафд э мугъоре. У поисд э лэгГэй дер мугъоре ве пуърси хьол нечогъ: аслане:

- Чуьтами хьол туь? Чуьтам зигъисде?

Аслан жугъоб дорени:

- Зобуни хьол ме! Ишму гъич оmore сер нисе кеширенит э ме. Диро жон!

Оммо туьлки эз жигей хуьшде жугъоб дорени:

- Согъбоши! Ме эз зуревоз эдем гузет сохде хьол туьре: эхи, э ён туь оmoreгор песово нисе вогошде!

41. Офит ве нуьвуйсит гофгъоре, эжеки дери ж, ч, ш.

ГОФГЪО Э СЛОГГЪОРЕВОЗ ЖИ ве ШИ.

42. Хунит.

Эри гьер дедей гГэйл ю ширини.

Хубе инсон хэлгъэ эз хуьшде инжимиш ни соху.

Эри хурде дилбоши, эри кор сохде - куьлбоши.

Метелегъоре эзвер хуте бошит. Нуьвуйсит э дефдер.

Риз кешит жи, ши.

 Э слоггъо ЖИ, ШИ, э ки ж, ш нуьвуйсит хьэрф И.

Меселен: жигер, шир, жиге, шив, шинох ве диеш.

43. Нуувуьсит гофгьоре. Офит нисдие хьэрфгьоре.

Ш -вит, ш -нов, ш-р, ж -лид, ж -гер, ж -ре, ш -рин,
ж-нс, ж -лов, ш -нох, ж -нгьил, ш -тил, ш -мшил,
венж -ре, вокош -ре, гЮш -р, инж -миш, ж -лгъэ,
минж- .

Э е ченд гофгьоревоз гуьнжуьнит келмегьо.

44. Нуувуьсит келмегьоре.

Иму э бисду кошдейм е ченд ж-ре ш-тилгьо.
Эзугьо миверов омбаре ж-нсгьой ш-рине
помодур. Э гьирогъ бисду э кулегьо вери ж-
нгьил. Э локгьо вероморенуьт ш-вит ве кишниш.
Гьунш- кумеки сохде э иму эри шинохде
нечогьи жинсгьоре. Гуьлгьо доренуьт хуше буй.
ГЭнггьо нуьшдет э унж-ге.

45. Хунит.

Килитлеме:

Э гьэд гЭтош нисе сухде,
Э гьэд гЮв батмиш нисе бире.

У динжи нис дануьсде,
Гье эдее кор сохде.
Э васал веди бире,
Нум ю гьисди _ _ _ _ _

Ошгор сохит килитлемегьоре.

ХЪЭРФЕ Ж НУШУ ДОРЕ СЕС ДЖ.

46. Хунит келмегьоре.

1. Жофо хорундени инсоне. 2. Келедедей бофди эри
ме журубгьо. 3. Эри Нэхьюьм деде восдори раче
элжеггьо. 4. Зугьун э герме жиге дери. 5. Жингире
гове жингире гуселе мибу.

Нувуьсит келмегьоре, риз кешит хьэрфе ж ве сеч
сохит сесе дж.

47. Нувуьсит метелегьоре, эзвер хуте бошит. Э звер
хьэрф ж нушу дит сесе дж, еГни чуйтам хунде
герекиге.

Меселен: 1. Кор - руьгьэн жендек одомини.
2. ЖэгI воюгьо одоми, хуьшдере биё э
хинике гIов денуь.
3. Э гьэжгью чуй денориге, э кемче гье у
миведиров.
4. Софо жофосуьз нисе бире.
5. ГIорде зерем, гIордовуже э гьиче веноре.

Рач нувуьсит. Дуз хунит.

Уо уо буабуа, дуоуево, цуоиме,
лов, цоим, мэмми, цуоует, мимид,
вэзем, вэймоов, вьоту, цоимочь,
цоимет, цутине, мучьост,
мучьци, цово, цоиме, цисди,
бигим, имогвой, хьисоо,
хьужет, рэхьэти, хьозури.

Чигърет эн гьер хэлгъ, эн гьер миллет мэгЛуьм бире эз девлет ве игидгьой энү. Э гЛуьлом мэгЛуьми, ки хэлгъэ нушу дорени фольклор энү. Хэлгъ татире гьисди лап бугьолуье гЮшире девлет эз метелегьо, меселегьо, килитлемегьо, мэгИнигьо ве овосунегьой хэлгьи.

Вероморение эрхэ ёгъин биё шинох бошут ве дануьт гЮшире мэгИдон хэлгьире. ГИзилгьо биё дануьт ве хуте бошут эз девр те девр зигьисдетгьо дингьо ве гИэдотгьой хэлгьире.

Овосунегьой хэлгьи гьисди лап бугьолуье хэзинеь хэлгьи, эз комики гЮшир сохде мидануь дананигьой хуьшдере гьер инсон.

Э угьо офдет бинуьши хуьшдере эгьуьл, хьохмо, фегьмлуьи, данандеи эн одомигьо. Ведилуье жигере э несигИэтгьой энугьо гуьрдет мердьети ве игиди, гьовхо эри расди ве дузи эри мозол, азаде, хушбэхде зиндегуни, эри дусди ве шолуми э гИэрей жуьр-бежуьре хэлгьгьо.

Буьлбуьл не гьилогъ.

Е буьлбуьл нуьшдебу э сер суьмбуьл. У эдембу эри хуьшде раче мугъум хунде.

Гье ивэхди гьилогъ омо нуьшд э сер гьовогъдор.

– Эй буьлбуьл, туьре гIэйб нисе оморе э ижире сес туьревоз э пушой ме оморени туь мугъум хундени?

– Элле, туь чуй гуьфдире! – Буьлбуьл жугьоб дорени.

– Эз сес ме инсонгьо хьэз сохденуьт. Угьо мере э гьэфесгьой суьрхи дошденуьт. Угьо мере хуб хорунденуьт. Вой гердо эри туьчуьни хэр! Сес туьш хэри туьре хуно. Гушд туь эн сег нен хэре хуно хьэруьми. Вой эри сер буьлбуьл гердо эри туь чуьни хэриш руьхшенди биренге.

– Гьечуьниге, кеш бурайм э шеригIэт э ки эгъуьлмендгьо. – Мугую гьилогъ. – Игърол иму бугу ижире: сес эн ки усол ведиромо – е чум энуре векендени.

Буьлбуьл рази бисдо. Угьо рафденуьт. Э угьо расд оморени хуг. Хуг сохдени шеригIэт энугьоре. Э гуьфдирей хугевоз сес эн гьилогъ рачтеи. Э инжо е чум буьлбуьл векенде омо.

Буьлбуьл омо нуьшд э сер ю нуьшдебугьго дор. Гьилогъиш омо нуьшд э сер энугьовогъдор. У мивинуь, ки буьлбуьл эдее гирисде. Гьилогъ мигую:

– Эй буьлбуьл, возирем э туьревоз. Ме бердем туьре, туь дие эри чуй гирисде?

– Эй бедгIэсуьле гьилогъ, – жугьоб дорени буьлбуьл.

– Бегем ме эри чум мере векендеи гирисденуьм!? Ме эри энугь руз эдее гирисденуьм, эри энугь гьозие, ки шеригIэте хуг сохди гуьфдире.

Жугъоб дит э пуърсуышгъо.

1. Чужире гъуши буълбуъл? Чуьтам ве эйчуь хъэз оmore эзу?
2. Чужире гъуши гъилогъ? Чуьтам хундени у?
3. Эйчуь гирисдени буълбуъл?
4. Чуьтам фикир сохденит ишму э товун эни осовуне?
5. Шекуьл кешит э ки овосуне е ченд шекуьлгъо.

Весиетгъой бебегъо эри овлодгъо!

Э эгъуылмендевоз эри сенгъ бурра бура,
э хэревоз эри гIош руьгъэни хурдеш мера.
Эгъуылменде лол хуби эз хэре лэгълэгъ.
Эгъуыл э келе не чуклеи не вери.
Э хэревоз э хъуьжет ни пою.
Хэр хуьшдере тэгIриф мидуь.
Э хэревоз кор гирдиге, ёгъин э сер туь кор миёв.

Хьэрфноме.

Угьо гуынжо ве вегуьрде оморет эз кирилица.

ХУНИТ НУМГЬОЙ ХЬЭРФГЬОРЕ.

Аа Бб Вв Гг Гьгь Гьгь ГгГг Дд Ее Ёё Жж Зз
а бэ вэ гэ гь гь гг дэ е ё жэ зэ

Ии Йй Кк Лл Мм Нн Оо Пп Рр
и ние и ка эль эм эн о пэ эр

Сс Тт Уу Уьуь Фф Хх Хьхь Цц
эс тэ у уь эф ха хь цэ

Чч Шш Щщ ь ы ь Ээ Юю Яя
че ша ща сэхде и нерме э ю я
знак знак

Гьер хьэрфе гьисди нум ю.

Хьэрфноме – гьисди гьемме хьэрфгьо, коми-гьоки поисдет э нубот ищу гуьре дуй э песой еки. Э хьэрфноме гьер хьэрфе гьисди жигей хуьше.

Э хьэрфномей зугьун тати дери жейлее хьэрфгьо, комигьоки нушу доренуьт жейлее сесгьой зугьуне: гь, гI, гъ, дж, хь, уь.

48. Шуморит ве данит коми хьэрф поисди пенжимуьн?

Комини – паздегьимуьн? Коми хьэрф поисди э песой у, комини э песой Х, комини – э пушой З?

49. Нуьвусит фамилиегьой эн шогьиргьой татире э хьэрф-номе гуьре.

Юно Семенов, Монуьвэхь Дадашев, Хьизгьил Авшалумов, Донил Атнилов, Миши Бахшиев, Беньямин Сафанов, Борис Ханукаев, Сергей Изгияев, Борис Гаврилов.

50. Нуьвусит нумгьой гIэилгьоре э хьэрфноме гуьре.

Юно, Бетиё, Гуьли, Сипро, Шелмуь, Бинемн, Нетен, Сарро, Мелке, Истир, Геделиё, Одом, Пенино, Шифро, ЕгIэнгил.

51. Нуьвусит нумгьой шегьергьоре э нубот эн хьэрфноме гуьре.

Москов, Киев, Рига, Ерушолем, Тель-Авив, Боку, Париж, Стамбул, Хайфа, Берлин, Ташкент, Нью-Йорк.....

Эз хуьшдеш нуьвусит диеш ишму дануьсденитгьо шегьергьоре.

52. Гофгъой гьер ризе нуввуьсит э нубот эн хьэрфноме гуьре.

1. Тевер, дефдер, ризбер, гъэйчи, кечуьк, шириш.
2. Ою, хэрегуш, туьлки, назу, сег, мейму, гуселе, буьз.
3. СэгІэтчи, мошинбер, усдо, жэгІгир, буругъчи, парталдух, дерзи, шекуьлкеш.

53. Дестоне эзвер хуте бошит.

Жофо.

Кор ве жофо гІуьзетлуьни –
Мозол ве бэхд зиндегуни!
Корсохэ э эшгъ венгеседе,
Э метлеб эн дуьл расунде.

Кулелугъгъо ве сенгълугъгъо
Чаруьсденуьт э заводгъо.
Гуьл доренуьт пембелугъгъо,
Чуьнки дери гъувот жофо.

Зинде бире гъуремитгъо
Э зир кутон тракторгъо,
Пур биренуьт дон суьмбуьлгъо
Лап гужлуьни гъувот жофо!

/Б.Сафанов/

Э ГОФНОМЕ: Пуърсит эз тербиедорегор мэгІэной тозе гофгьоре ве нуьвуйсит э гофноме: буругъчи, кулелугъгьо, сенгълугъгьо, гьуремитгьо, жэгІгир ве диеш.....

ГЪУСО. ТЕКСТ. КЕЛМЕ.

Эри чуй гереки одомигьоре гъусо?

ГЪУСО гереки одомигьоре эри дуь э еки э товун гьерчуй бисдо мэгІлуьм сохде, гуфдире енебуге пуьрсире.

54. Хунит текстe.

Одомигьоре герек бу дуь э еки мэгІлуьм сохде фикире. Одомигьо сер гуьрдет гоф сохдеире лап эз зуревоз. Угьоре герек бу офде хурек ве вокурде хуне эри зигьисде. Одомигьо сер гуьрденыт эри огол зере дуь–екире. Э гьечиревоз гуьнжо омори серлэгІэие гъусо.

55. Нуьвуйсит э дефдер. Ихдилот сохит.

*Ношири туй, зурьун деде!
Эшир деде белзери бире.*

Нуувуьсит э дефдер э кумеки Ёргери №1.

56. Хунит текстэ.

Э вилеет иму зигьисденуьт дусде кифлетгьой жуьр–бежуьре хэлгъгьо. Хэлгъгьой улкей иму гоф сохденуьт э омборе зугьунгьой догьистони.

Гьер одоми эз сер суьфде ёгьин биё дануь зугьун деде–бебей хуьшдере. Песде гереки хуте бире де зугьунигере.

Нуувуьсит э дефдер суьфдеи келмере.

57. Хунит дестоне.

хэт

Дусди
Э чэрэй эн милетгьо
Ве гьамме вилетгьо,
Дур гьисдуйтгьо эд еки
Дусди бирени кьурти.
С. Изгияев.

Нувьусит э кумеки Ёргири №1.

Эз чуй гуьнжо оморе гьусо?

ГЬУСОЙ инсон гуьнжо оморени эз
келмегьо, оммо келмегьо – эз гофгьо.

58. Хунит. Нувьусит.

ГІэилгьо бэхдлуь зигьисде
Э гІэзизе улкей хуьшде.
Эз гьеммей дуьли хосде
Ватане э дусди дошде!

/А.Изгияева/

Ченд келмегьо дери э дестон? Э товун чуй гуфдире оморени э суьфдеи келме, э дуьимуьн келме?

Чуьре гуфдиренуьт келме?

59. Хунит гофгьоре суьфде э чеи ве песде э расди ло.

Улкей, хуьшдере, гIэилгьо,
хосденуьт.

Е Ватан, е деде, инсоне,
бирени, энжэгъ, не.

ГIэилгьо хосденуьт
улкей хуьшдере.

Инсоне бирени энжэгъ
е Ватан не е деде.

 Келме – гьисди е гоф енебуге е ченд гофгьо, нушу доренуьтгьо эхирлуье фикире.

Хиники. Гьово дегуьрди. Верф эдее оmore.

60. Э шекуъл гуьре гуьнжуьнит ихдилот. Нум дит ихдилоте.

Жугьоб дит э пуьрсуьшгьо:

1. Эже оморет гІэилгьо?
2. Чув вокурденуьт корсохгьо?
3. Эз коми сенигІэт хьэз оморет туьре?

Чуь жире сениГэтгьо дануьсденит ишму?

ТэгГрифи девр.

Рэхь вокурдет э эвр гьово,
 Жевлон зере рузгьо—шевгьо.
 Астарагьой ковре асму,
 Тегьер гьунши бирет изму.

Космонавтгъо – тэгИрифи девр,
Игидгъойму меравт зевер.
Гъэнетгъошу гужлуь бире,
Меравт угъо э Венера.

/Зоя Семендуева/

61. Нуьвуйсит э Ёргири №3 гуьре.

Э дуьньяёлъ эри гьерки
Дуь чильо лат гьерки,
Доренуьтльо шори, сохро:
Еки Ватан, еки – жсохро!
Данни Антмилов.

Хунит дестоне.

Борис Ханукаев

СениГІэтгъо.

Мигуфди дедей Ругъо:

”Мере гъисдуът дегъ кукгъо –

Еки: Тенхъуъм – сиротчи,

Дуьдуй: Нехъуъм – демуьрчи,

Сесе: Шолум – сэгІэтчи,

Чор: Овшолум – нэхирчи,

Пенж: Мухоил – пинечи,

Шеш: Шомоил – шишечи,

Хьофд: Гъемиил – бисдончи,

Хьэшд: Эриил – тукончи,

Нуьгъ: ГІэсоил – хэрекчи,

Дегъ: Разиил – гъэлейчи.

Гъисдуът кумек бебегъо

Гъелбет, кукгъой энугъо:

Ливи, Севи, Рашми, Шими,

Миши, Раши, Хьызгъил, Сидгъил,

Гъилил, Геврил, ГІэмил, Гъэдмил,

Сиин, Рувин, Иси, Ирсил,

Писэхъ, Нуьвэхъ, Донил, Эвнил,

Хьиё, Дивьё, Ешор, Овшор,

ЮшвэгІ, ЕдэгІ, Синке, Бинке,

Ишей, Хьуьшей, Сегьлуъм, Гуьршуъм.

Песде эз кукгъой кукгъо

Гене мибу кумекгъо!

бэхд

Вокурдегор.

Э гьер тараф денишире,
Жофой туьре эдем дире.
Эз гьюьнер туь биренуьм шор,
ГПэзизе дусд – вокурдегор.

сенгъ

Э пелесе, э гьер жиге,
Рафдени туь гьеммише.
Бинебору туь дешенде,
Песде шегьер веровунде.

Гьер туь норе тозе керпич
Гьисди тегьер эн едигор.
Кем мегердо гьувот туь гьич,
Оводусох – вокурдегор.

/Б.Сафанов/

Нэхирчи.

Себэхь–себэхь мере эйчуь,
Хэбер сохдей туь, нэхирчи?
Чуьнки гьони энжэгъ гьчуь
Гереки кор энз зарбчи!

Э гьер девргьо гоф ме ини,
Кор э иму гуьзетлуьни!
Жофой жэгIгир, жофой хьэкчиш,
Эн чекмечи ве нэхирчиш.

Хун мэгIнире, хун гIилмгьоре,
Эз дес меше книггьоре.
Гъул екире гуърде иму,
Шор мибошим эз жофойму!

/М.Бахшиев/

Эри почтальон.

Дуре хэбер, нике хэбер,
Е эз дигьбон, е эз шегьер.
Овурдени эри инсон –
Дервокуйму, почтальон.

Тегьер суьгъде дусд ве мирос,
Овурдегор гозит, когъоз
Гъисд эриму почтальон.
Хьэрмэхь эн пир ве эн жовон.

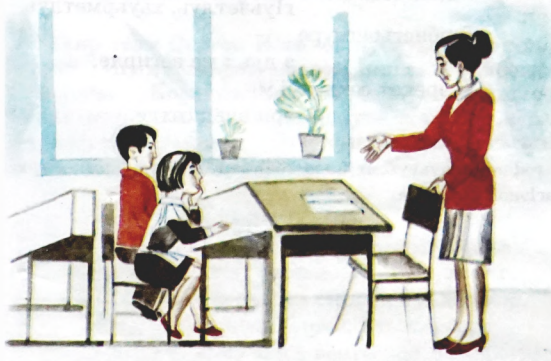
/Зоя Семендуева/

Весиетгъой бебегъо эри овлодгъо!

Гьер инсоне сенигIэт ю мибу.
Кор руьгъэн жендек одомини.
Суьфде кор, песде – меслэхьэт.
Коре нимелит мегьил.
Дес ме сергиини, нун ме руьгъэнини.
Э жогьили кеш зэхьмет, э огьили хурит рэхьэт.
Дес десе мишуру, десгъо руе мишуру.

ЭРИ ТЕРБИЕДОРЕГОР

ГӀэзизе учитель –
тербиедорегор,
Рэъх зиндегунире э
ме бирмундегор.
Сургъой дананире
эй ме очмиш сохдей,
Э хубе рэъх дузи
туь мере фуърсорей.
Гъич нисохум фурмуш
гӀэзизе учительгъо,
Эгъуьлгъой гӀилмире
мере дорегоргъо,

Лап мэгІлұмлуье мэгІни.

Шогьир тати Сергей Изгияев нуьвуьсди дестон э гуьзет Игид жофой социалисти Гуьлбогьор Давыдова. Композитор Шуьмшуьн Ашуров гуьнжуьнди музыка. Верзуьшлуье хоненде Абрам Авдалимов суьфдеи бо хунди эри гьемме мэгІлұмлуье мэгІни "Гуьлбогьоре".

Гуьлбогьор.

Туь эз васал зу гуьл дорей, Гуьлбогьор.
Гуьзете нум гьобул сохдей, Гуьлбогьор.
Игид жофо гьони бирей, Гуьлбогьор.
Э дуьл шогьир эшгъ венгесдей, Гуьлбогьор.

Хун, туь, мэгІни, зен совети!
Хун, буьлбуьл богъ вилеети!
Туь эз васал рачи гьони,
Дуьл туь пури герми гьоми. Гуьлбогьор.

Кини э кор пушо дегьо? Гуьлбогьор.
Кини буьзуьрг эшгъ хьовиргьо? Гуьлбогьор.
Кини ченд норм доренигьо? Гуьлбогьор.
Кини сэхьиб дусди дуьлгьо? Гуьлбогьор.

/1952 сал/

/С. Изгияев/

Гуьлбогьор.

Суьфделе себэхь очмиш биребу. Э зимисдуш ухшеш нисе зерембу. Мигуиге э Дербенд зимисду гирошде васал оморебу.

Э сер дерьёгь эдембу евош-евош вероморе чуйшмей себэхьи. Ригазгьой энэ эдембириуьт симов зере э сер гузгире хуно тов-тов дорембугьо гювгьой ковре дерьёгь.

Э и себэхь одомигьо э эшгъэвоз рафдембириуьт эри кор сохде э богъгьой онгури. Темизе эвир, герме ригазгьой чуйшме э тегьенгьо расирембириуьт ве

зинде сохдембируйт савзегъо, хорире. Колхозникгъо дуълшор бируйт эз хубе гъовой руз.

Э эшгъэвоз эдембу кор сохде звеной Игид жофой социалисти Гуълбогъор Давыдова. Дуь э хъзвес еки эдембируйт кор сохде хъофдодсала Исхъогъ Мелихов ве жовоне билзерегор Шомоил Шомоилов. Эз угъо песо нисе мундембируйт огъиле зенгъо ве жогъиле гІэрусъ–духдІергъо.

Богъ бурраи эдембу варасде....

... Э ёр Гуълбогъор омо 1928–муьн сал. Умэхъэли у зигъисдембу э дигъ Хошмемзуьл. Э ёр омо етимерузгъой гІуьмуьр ю. Угъо се хэгъерл э дигъ Муьшгуьр эз себэхъ те шохъонгум эри е лугъэ нун гъэтро кеширет. Чуькле духдерле гъисди э Довид э Хошмемзуьл э шуьвер омори. Песде е кукле гъисди ве дуьимуьн э шуьгъэм ю дери шуьвер ю муьрдебу. У э зен биреи хуьшде не денишире, хиш не бил э дес вегуьрде, рафдени эри кор сохде...

Рузгъой эн васал бу. Э чуькле хунелей Гуълбогъор кура биребируйт 14 бие зенгъо. Угъо э ширине меслэхъэт нуьшдебируйт э сер темизе порхол нимдергъо дешенде. Гъеммееки рази бисдоруйт э гофгъой Гуълбогъоревоз эри рафде ве хосдени хори. Угъо гуьрд сохдени колхоз зенгъо ве нум норени юре "Гъирмизине зэхъметкеш".

... Гирошденуьт гурунде салгъо. Хуб кор сохденуьт зенгъо э звеной Гуълбогъор. Хуб гъуллугъ сохденуьт богъгъоре. Угъо вегуьрдненуьт хубе буьлуьнде бегъергъо. Омборе корсохгъоре доребируйт орденгъо ве медальгъо. Сиротгъой энугъо вебируйт э гозитгъо.

Гуьлбогьоре доруьт лап буьлуьнде нум – Игид жофой социалисти...

... Имогьой, э ёр овурде у гиросде рузгьоре, кейки мердгьо гьобул нисе сохдембируьт эшгь ве жофокеши зенгьоре, Гуьлбогьоре гуфдирени: "Дирейт, чуйтам зиндегуни дегиш бириге".

Угьо хуб гьуллугь сохдембируьт богьгьоре ве гьер сал зиёд сохдембируьт бегьере. Эз гьер гектар богь угьо вечиренуьт 190 центнер ширине лезетлуье онгур.

... Э клуб колхоз эдембу гиросде гуьрдлеме. Э сегьне верафд обурлуье сиечердее зен, э сер ю ковре келегьэи вери. Э синей энэ эдембируьт тов–тов доре орден, астарай суьрхи, значок депутати ве медаль суьрхи эн Гьеммесоюзиэ выставкей хоригьуллугь–сохи. У бу Гуьлбогьор Давыдова – дананменде, дофокеше, игиде, э довгю дуь кукгьой ю жун норетгьо, рэхьмедуьле зен тати. Гьемме э эрклуьиревоз, ловгьо э хэнде вери, келекеле чек зерембируьт.

/Январь, 1955 сал/

/Миши Бахшиев/

Хунит ве ихдилот сохит. Жугьоб дит э пуьрсуйшгьо.

1. Эже ве чуйтам зигьисди гьевел Гуьлбогьор Давыдова?
2. Чуй э гуьнжо овурдет бие зенгьо?
3. Чуйтам кор сохденуьт зенгьо? Чуй жире бу барасигьо?
4. Чуй жире наградагьо доренуьт угьоре?
5. Чуй жире бири зиндегуни тэхьное зен догьи Г. Давыдова?
6. Дануьсденит ми ишму, ки э Дербенд гьисди куче ве совхоз э нум Игид жофой социалисти Гуьлбогьор Давыдова?

Кей э эхир келме норени. ! ?

ЭГЕНЕР э келме динже жире э товун чуйниге мэглуым сохдени, умогьой э эхир келме норе гереки нуьгде ./

ЭГЕНЕР келме э сэхде сесевоз гуфдире оморени э хьэройлуье жире ве буйругь дореиревоз, умогьой э эхир келме норе гереки гьэройлуье знак. !/

ЭГЕНЕР э келме э товун гьэрчуь бисдо пуьрсуьш дорени, умогьой э эхир келме норе гереки пуьрсуьшлуье знак. !?/

62. Хунит. Нуьвуйсит.

Чуь бэхдевер, гуьлчимени гьэр тараф!
Хэлгь Ватан ме – вокурдегор – гьисд сараф.
/С. Изгияев/

63. Гуьнжуйнит е ченд келме э сер лэгIэ э товун ватан.

О, Ватан ме!

О, Ватан ме! Эри ме гу
Эйчуь туьре дуьл хосдеге?
Сур нисдиге эй ме воку,
Чуьтам э дуьл гуьрдей жиге.

/З. Семендуева/

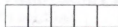
64. Хунит дестоне. Нуувьусит э кумеки Ёргири №1.

Ватан догъоьо ве билгъоьо,
Ватан илде фьрзедгъоьо,
Ватан дусди ве шалуми,
Ватан цуьм ве цуьмилони!

/Беньямин Сафанов/

65. Офит жугъоб эн килитлемере.

Ки согъ шев поизи
Э сер бун сохде вози,
Дугъгъош гье шендени,
Евош мугъум хундени,
Туре хисундени?

66. Фегъм сохит шекуъле. Гуънжуънит ихдилот.
ГӀзилгьоре нум дит.

■ Э КЕЛМЕ э товун гьерки-бисдо енебуге э
товун гьерчуъ-бисдо чуъниге гуфдире ве
мӀгӀлуъм сохде оморени.

67. Нуъвуъсит келмегьо, офит герекие гофгьоре эри келме.

/Ки?/ Юно чуъ сохде? кошдени ...
/Ки?/ Хьово чуъ сохде? гӀов дорени ...
/Ки?/ чуъ сохде?
..... чуъ сохде?

68. Офит герекие гофгьоре эри гуьнжуьнде келмегьоре.

1. /Ки?/ софсохде нечогъэ.	кейвони
дерзи
богъдор
духдир
2. /Ки?/ душундени дегІэмлуье чигьоре.	
3. /Ки?/ духдени парталгьо.	
4. /Ки?/ гъуьллуьгъ сохде богъэ.	

69. Хунит.

Хубе гоф одомире э хубе рэхъ миберуь.
Усоле гоф – э усоле рэхъ.

Нуьвуйсит метелере, пуьруьш сохит мэгІэной энуре.

ГОФГЬО, комигьоки нушу доренуьт э товун киниге енебуге чуйниге гуьфдире оморени э келме ве чуй сохдеге угьо, гьисдуьт тожэ кесег эн келме.

Э гъэд келме: ГІэилгьо возиренуьт э хъэът. Дери дуй бэхшгьой эн тожэ кесег: ки? ГІэилгьо чуй сохденуьт? возиренуьт.

70. Хунит гофгьоре. Гуьнжуьнит келме.

Чудугьо, лезетлуье, буьржуьнди, деде.

Гуьнжуьнит ихдилот э товун гьовой руз э поизи.

Герме гьеминон зу гиросшди. Суьрхине поиз оморени...

ТОЖЭ кесег эн келме, комики нушу дорени э товун ки енебуге чуй гуьфдире оморени э

гъэд келме гъисди подлежащее. У жугъоб дорени э пуърсуышгъо ки? енебуге чуб?

Гендуым, имисал, буле, веромори.
Гьелеш, нисе варасде, зимисду, хинике.
Деде, духдер, э, гьеммише, сохде, кумеки.

Гуьнжуьнит эз гофгъо келмегъо.

ТОЖЭ кесег эн келме, комики нуш дорени чуб сохдеге подлежащи гъисди сказуемое. У жугъоб дорени э пуърсуышгъо: чуб сохде? чуб сохденуыт? чуб сохдебу? чуб сохдебируыт? чуб мисохут? ве диеш.

ГӀэсел, гӀэнгъо, э васал, доренуыт.
Келетере, хьуьрмет, биё гируыт, гӀэилгъо.
Омбор, ки, хундениге, дануьсдени, у, омбор.

Гуьнжуьнит эз гофгъо келмегъо. Риз кешит тоже кесеге. Э товун гъушгъо гуьнжуьнит ихдилот.

Гофгъо э келме бесделуьнуыт э гӀэрей еки э фикир гуьре.

Дусдлуье хьовиргъо шолуми берденуыт э гӀуьлом.

Офит э гъэд келме гофгъоре, комигъоки бесделуьнуыт э гӀэрей еки. суьфде офит гофе, комики нушу дорени э товун ки енебуге э товун чуб гуьфдире оморениге э келме. У гъисди подлежащее.

Риз кешит уре е гиле. Эз ки подлежащее нит пуърсуыш э ки гоф, комики нушу дорени чуй гуфдире омореге э товун подлежащее. У гьисди сказуемое. Риз кешит уре дуй гиле.

/ки?/ хьовиргьо /чуй сохденуыт?/ берденуыт

Нит пуърсуыш эз ки подлежащее э ки де гофгьойгей келме, комигьоки андуърмиш сохденуыт уреу.

хьовиргьо /чуй жирей?/ дусдлуе

Нит пуърсуыш эз ки сказуемое э ки де гофгьойгей келме, комигьоки андуърмиш сохденуыт уре.

берденуыт /чуй?/ шолуми; берденуыт /эже?/
э г'уьлом

Хунит схема эн келмере.

/ки?/ хьовиргьо – – /чуй сохденуыт?/ берденуыт

/чуй жирей?/ /чуй?/ /эже?/

дусдлуе шолуми э г'уьлом

71. Хунит.

1. Геми симов зере э дерьегь. 2. Сипре думон дегуърди шегьере. 3. Торике булутгьо эз доггьо фураморуыт э сер дерьегь. 4. Э герме рузгьой васал чуймегьо пур биренуыт.

Нуьвуысит. Э гьер келме риз кешит подлежащее ве сказуемое. Гуьнжуьнит схемагьо эри келмегьо.

10, 20, 30, 40, 50, 60, 70,
80, 90, 100.

72. Хунит мэхсерее дестоне.

Борис Ханукаев

Чендгъэдери сад?

Келе зене диреки,
 Рафдуым, сохдуым кумеки.
 Шелегьоре вегирде,
 Те хуне ю ме бердем.
 Мугу: "Согъбоши, бала,
 Мибоши туь сад сала!"

Оммо энжэгъ тейте дегъ
Дануьсденуьм шуморде.
Чендгъэдери сад, дусдгьо?
Гуит зу гьерки бисдо!
”Дегъ, бисд, си, чуьл, пенжогъ, шасд
Песг хьофдод, хьэшдод, навад
Эз навад бэгъдо сад!”

Риз кешит гофгьоре нушу доренуьтгьо корисохире.
Нит пуьрсуьш, дит жугьоб.

73. Рач нуьвуьсит. Дуз хунит.

Бэгъ не эбрэгъ.

Е гиле э гъирогъ нуькере оморубт э еки вохурдубт Бэгъ не Эбрэгъ.

– Руз туь э хэйр бу, холей Бэгъ, – мугу эз у Эбрэгъ.
– Е нике кор сох эри ме. Бер мере э у лойгей нуькере.
Э у тараф нуькере мере э гъуногълугъи огол зерет.
Оммо ме симов зере нисе дануьсденуьм.

– Бошгу, – жугъоб мидуь Бэгъ. – Венуьш э кул ме беруьм туьре.

Эбрэгъ верафд э кемер Бэгъ. Бэгъ дерафд э гъэд глов, симов зере–зере ведарафдени э у лойге. Гъетте у э гъирогъ нуькере оморе расире, Эбрэгъ сохдени эри хуьшде фикир. Метлеб энуге бегъем бири ве Бэгъ дие уре герек нисди. У дуьм хуьшдере гъэд сохде, э е зарбевоз мигезуь Бэгъэ.

– Омон, муърдуым, – хьэрой мисоху Бэгъ. – Туь э ме гьечи хогьин эри чуй ведиромори?

– Туь дануьсдени, ме – Эбрэгъуьм. Ме омбор довом доре нисе дануьсденуьм. – Жугьоб доре Эбрэгъ. – Ме гьерки бисдореш биё гезуьм. ДивэГІ иму, эн эбрэгъгьо ужиреи.

Те Эбрэгъ эз кул ю фураморе, Бэгъ чаруьсдени песово. У екем симов зерени ве песде дешендени хуьшдере э лугъонди ГІов. эбрэгъ тартапил вомундени э руй ГІов.

– Вой, омон, эхир ме омори! – имогьой божэхь зерени Эбрэгъ. – Э Бэгъ, туь чуй овурди э сер ме!?

– Туь дануьсдени, ме – Бэгъуьм. Ме омбор тоб доре нисе дануьсденуьм, эгенер э гъэд ГІов симов не зеруьм. ДивэГІ иму, эн бэгъгьо, ижиреи. – Жугьоб дорени Бэгъ.

ГОФ в СЛОГ

Фикир сохит чуь наьвуьсде омори э че́пи ло
ве э расди.

шегьер, улкейму, Махачкала,
гьисди, келе.

зи, сду, ми
хэ, гуш, ре
гьо, тон, дес
гор, де, дух

Гуьнжуьнит эз гофгьо е келме.

Эз слоггьо гуьнжуьнит гофгьо. Нуьвуьсит.

Эз чуь дануьсденит ченд слог дери э гоф?

Нуьвуьсит гофгьо эз е слог, эз дуь ве эз се слоггьо.

Э гьер слог дери гласни сес.

Э гофгьо дери унгъэдер слоггьо,

**чендгъэдер гласни сесгьо дериге э у. Хок,
ху I не, па I ран I де, шо I ри.**

74. Гофгьоре те эхир нуьвуьсит.

Деф..., сав..., ...дер, ...гъоз, сэ..., ва..., ..мисду,
...суне, суьм..., ..вош.

СЛОГ гуьнжо оморени:

1. эз е гласни хьэрф /о – шугъ/
2. эз гласни ве согласни /хо –ри, хо – ко – ру/
3. эз гласни ве е ченд согласни /пен – же – ре, гъэ – лем – деш/

75. Хунит.

Туьре хьэз оморени овосунегьо? Угьоре хэлгь гуьнжуьнди лап эз куьгьне девргьо. Одомигьо гуьрд сохде э гьэд овосуне бирмундет ниетгьой ишуре э товун раче ве хубе зиндегуни.

Угьо руьхшенд сохдет э тембелгьо ве сэгьэтгьо.

Нуьвуьсит. Риз кешит гласни хьэрфгьоре. Гофгьоре гуит э слоггьо гуьре э вэхд нуьвуьседеи.

76. Коми слог вес нисе сохде. Нуьвуьсит гофгьоре э жейле сохдеиревоз э слоггьо гуьре.

Гэй..., сэ ..., ... ши, чек, ... же ...

Данит гIэдотгьой хэлгъ хуьшдере.

Симхьо–Тиро.

Симхьо–Тиро лап шоре мигIид сали. Офирегор – Худо бэхшири э иму Тироре. Э Тиро деруьт пенж жейлее Хумош Тиро. Тиро жейлеи э 54 посугъгьо ве гьер шобот хунде оморени е посугъ.

Тиро ихдилот сохдени ки гьисдимге иму, эзже оморейм, чужьире гъэрхундигьо э сер иму веруьтге, чужьире гъонунгьоре биё доримге.

Э руз Симхьо–Тиро варасденуьт хундеи песини посугъэ. Песде сер гуьрдenuьт гене эз суьфдеи хунде.

Э руз мигIид гировунденуьт акафот: егIни, Тироре хьофд гиле гердунденуьт э иловлей гьихэл э гъэд нумаз.

Э и вэхди хунденуыт мэгIнигьо ве вежегьисденуыт эз шори.

Жугьоб дит:

1. Ихдилот сохит э товун гIэдот.
2. Чуьни мэгIэной мигIид?
3. Э гофноме нувьуьсит тозе гофгьоре.

**НЕРМЕ ВЕ СЭХДЕ СОГЛАСНИ СЕСГЬО.
НУШУ ДОРЕИ УГЬОРЕ Э ДЕСХЭТИ
Э ХЬЭРФГЬОРЕВОЗ.**

77. Хунит.

Ишмуре хьэз оморени хунде дестонгьо? Дестоне гереки неки дануьсде дузе тегьер хунде, оммо гереки гьемчуьн дуз гуш дошде, чуьн музыкере.

Нувьуьсит. Риз кешит сэхде согласнигьоре.

■ СЭХДИ эн согласни сесгьоре э десхэти нушу доренуыт ижире гласни хьэрфгьо **а, о, у, э:** дестон, тике, туку, тари.

НЕРМИ эн согласни сесгьоре э десхэти нушу доренуыт ижире гласни хьэрфгьо: **е, ё, и, уь, ю.** ве нерме знак **/ь/:** муьнуьк, дерьёгь, немери, пиёз.

78. Хунит дестоне.

Ненуй, ненуй, ненем–ненуй,
Хис, гІэзизе балай деде.
Бош зу келе, веро хушбуй,
Хис туь ширин, чум сэхд сохде.

Шаргьой дерьёгъ, беде кулок,
Зуте бошит ишму сокит.
Менглуье шев – астарепок,
Ишмуш гьони гьэреулит.

Парандегьо жив–жив зере,
Эй туь эдет мэгІни хунде.
Тегьер гьушгьо келе бире,
Туь миварай деш булуьндте.

/Зоя Семендуева/

Нуьвуьсит. Е риз кешит нерме согласнигьоре, дуь риз кешит сэхде согласнигьоре.

79. Хунит.

Гьэреулчи.

Э богъчей гІэили бу омборе гьэдер возигьо. ГІэилгьо возирембируьт гьемме э еки. Угьо шори сохдембируьт.

Энжэгъ Телхьюьм нисе возирембу. У кура сохдебу э ён хуьшде е хэйли возилегьоре. ве гьэреул сохдембу угьоре эз гІэилгьо.

– Эн мени! Эн мени! – хъэрой сохдембу у ве пэхъни сохдембу возилегьоре.

У бу могъбул.

Ихдилот сохит. Тигъэт дениш э жейлее гофгьо.
Офит жугьобгьо эри эни пуърсуышгьо.

1. Чутьам возирембируэт гьемме гІэилгьо.
2. Угьо шори сохдембируэт небуге могъбул бируэт?
3. Чув сохдембу Телхъуьм?
4. Шор бу Телхъуьм?

Нуьвуьсит жугьобгьоре э дефдер. Той сохит э книгевоз.

Хунит дестоне.

Борис Гаврилов

Зимисду.

Гьетте зимисду бире,
Хоригьо зу беисде.
Эз дохьори хуб бире
Эри кирше жегьисде.

Иси, Миши ве Г'эззи
Возиренуьт верфвози.
Пой ю чемуьсд эн Иси,
Э сер верф офдо раси!

Эзвер данит дестоне. Гуит эжи нерме ве сэхде согласнигьо.

ЗЕНГЛУЪЕ ВЕ КАРЕ СОГЛАСНИ СЕСГЪО. НУШУ ДОРЕИ УГЪОРЕ Э ХЪЭРФГЪОРЕВОЗ.

80. Хунит.

Сибо шоле э сер бесде. Зури э кор рафд песде.
Шоре хэбер овурд бирор. Зимисду кутэхь бу пирор.
Офит гофгьоре, эжеки дегиши энжэгъ е сес.
Гуит сесгьоре б, п. Нуьвуьсит келмегьоре, риз кешит
хьэрфгьоре б, п.

81. Хунит гофгьоре. Офит дегише сесгьоре.

Беш – пешм, бараси – парси, гов – гоф, берде – перде,

герек – кесег, куъл – гуъл, гез – кес, гофсох – корсох,
ковтер – гофдор, гоф – гов, бигъ – пигъ, бор – пор.

Э е ченд гофгьоревоз гуьнжуьнит келмегьо.

Э зугьун тати гьисди жуьфде зенглуе ве каре согласни сесгьо:

зенглуьгьо: б в г д ж з

І І І І І І

каргьо: п ф к т ш с

Зенглуе согласни сесгьо гуфдире оморенуьт э сесевоз ве жевгъэвоз, оммо каргьо – энжэгъ э жевгъэвоз.

82. Хунит. Данит дуз нуьвуьсдеи гофгьоре.

Пиё_ – миро_, се_ – че_, _уж – _уьнж, _уже – _уче,
или – _иви_, _ире – _ире, _евгъ – _евгъ, _ив – _ив.

ШИНРЕ НИСЕ ОМОРЕ Д, Н.

ГОФГЬОРЕ, Эжеки шинре нисе оморенуьт согласнигьо д, н, гереки дегиш сохде. Э песой д, н гереки норе гласни.

Меселен: ченд – ченди, куьнд – куьнди, нун – нуне,
зугьун – зугьуне, тең – тени ве диеш.

83. Нуувуьсит вес нисдие хьэрфе.

Лугъон_ – , гъолин_ – , туьн_ – ;
гурун_ – , дуьшме_ – , гъушу_ – ;
зугъу_ – , чен_ – , огъу_ – , куьн_ – .
Лугъонд - лугъонди, гъолин_ – .

Э е ченд гофгъоревоз гуьнжуьнит келмегьо.

84. Хунит келмегьоре. Офит герекие хьэрфе.

1. Се – гьисди дус – инсон.
2. Э сер гIов паруьс – ени гъу – дер – ёгьи.
3. Э васал вероморенуьт тозе – ивгьо.
4. Ко – тер гьис – и гъу – шолуми.
5. Э зугъу – гьеммише дери ширини ве туьн – и.

Нуувуьсит э Ёргири №2 гуьре.

85. Хунит дестоне.

ВАСАЛ.

Гуьрвее зимисду гирошд,
Гуьллугье васал вогошд.
Герме рузгьой васали
Хьэл сохд верфе э хори.

ГІэнггьо эз луле паруьсде,
Шербете эз гуьл жуьмуьсде.
Э герме рузгьой васал
ГІэнг кура сохде гІэсел.

/Б.Гаврилов/

Нуьвуйсит. Андурмиш сохит дуз нуьвуйсдеи гофгьоре.

Аслан не ранжбер.

Е ранжбер бу. У э зими жофо кеширембу. Е руз э пушой эну е аслан миёв. Аслане диренге, ранжбер терсирени. Келе терс энуре диренге, Аслан эз ранжбер гуфдирени:

– Эй инсон, метерс! Мере эз туь хьэз оmore. Туь омбор жофо кешире. Биё ме не туь хьэрмэхь бошим. Ме э туьревоз кор мисохум. Песде жофой имуре тен бэхш мисохим.

– Ме – инсон, туь – аслан. Иму хьэрмэхь чьутам

биреним э еки? Ме эз туь терсиренуьм! – Жугьоб до ранжбер.

– Метерс, – мугую аслан, – ме эз дуьли эдее э туьревоз хьэрмэхь биренуьм.

Ранжбер суьгьбет сохдени:

– Хуб, бисдорим хьэрмэхь. Ме хиш зеренуьм, моле кеширенуьм, тум кошденуьм, дурунденуьм, куфденуьм. Песг, туь чуь мисохи?

– Туь эз сер бере эз дес гьуччигьо гЮв овурде нисе дануьсде. – Гуфдирени аслан. – Ме э сер бере мипоюм. Екиреш куьнд оmore нигьилуьм те мэхьсуьл туь гЮв доре неьв. Мэхьсуьлгьоре эз нэхир, эз рэхьгирор, эз дуьзд гьэреул мисохум.

Ранжбер рази бисдо. Угьо сер гирдуьт кор хьэрмэхьи сохдеире.

Эз е ченд салиге ранжбер бисдо гЮшир. Дусди э гЭрей ранжбер не аслан бисдо диеш келе. Э нуботевоз э хуней дуь еки э гьуногьлугьи рафдембируьт.

Е руз аслан э хуней ранжбер э гьуногьлугьи омо. Угьо нуьшдуьт, хурдуьт, вегирдуьт. Аслан мугу:

– Эй хьэрмэхь, туь эз ме терсирембири. имогьой туь дирири дусди мере. Чуьтам оmore эри туь хьэрмэхьи иму?

– Омбор хуб, согьбоши хьэрмэхь! – Жугьоб доре ранжбер. – Гьемме коргьой туь хуби. Оммо сифет туь екем э сифет эн сег ухшеш зере.

Аслан омбор гьэгьр кешире эзи гоф эн ранжбер. У мугу:

– Эй нисон, кеш шимшиле зе эз герден ме!

– Туь хьэрмэхь мени, дес ме нирав, – мугую ранжбер.

– Туь хосиет мере дануьсдени! – гуфдирени Аслан.

– Эгенер туь эз герден ме шимшиле не зериге, ме гьейсэг!эт туьре мифуберуьм.

Ранжбер терси. Чорей эну не бисдо, кеширени шимшиле эз герден Аслан. Ералуье Аслан хун тигьй бире–бире, ведарафд эз хуней ранжбер.

Гирошдени ружгьо. Аслан э зугьуневоз лисирени ве ерай эну хос бирени. Энжэгъ вемундени нишоне. Эз екем вэхдиге у эз хьэрмэхъ хуьшде пуьрсирени:

– Гьери оф жигей ерай шимшил туьре?

Ранжбер гешдени э гъэд муйгьой эну ве ераре не офд.

– Эй инсон, – мугую Аслан, – хуб фегьм сох! Дирени? Чуьтам хос бири. Хос мибу ерай эн шимшил. Оммо гьич хос нибу ерай гофи!

Жугьоб дит э пуърсуьшгьо:

1. Чуьтам дусд бирет Аслан ве ранжбер?
2. Эйчуь кеширени шимшиле ранжбер эз герден Аслан?
3. Чуь бисдо дусди Аслан ве ранжбере? Ки дуз нисди?
4. Андуьрмиш сохит мэГэной песини гофгьой Аслане.

Шинре оморени Т, нуьвуьсде гереки Д.

**Э омборе гофгьо э песой с, ф, х, ш
пиновусде оморени т, оммо нуьвуьсде
гереки д.**

Меселен: бесди, шушдени, духдер, дефдер.

86. Хунит дестоне.

Жоборде зен.

Э фабрика ме е ченд бо
Дирем э кор жоборд зурбо,
Желде жофой духдер догьи
Эри гьемме гьисд синогьи.

Э четине жигей эн кор,
Е гьисдиге пес мундегор,
Унжо рафде э кумеки,
Игид жофо духдер тати.

/З. Семендужева/

Нуьвуьсит э дефдер ризе, эжеки гьисди гоф э правило гуьре.
Эз хуьше нуьвуьсит диеш гофгьо.

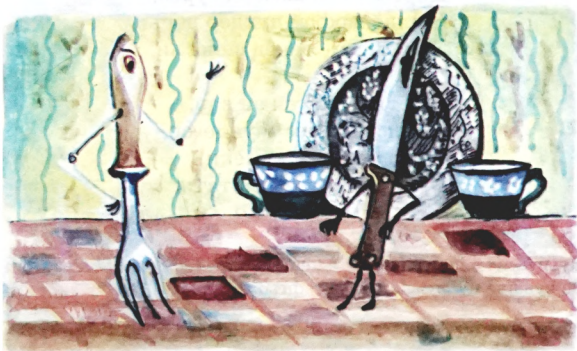

Весиетгьой бебегьо эри овлодгьо!

Шириниш, тэхьлиш э зугьун дери.
Зугьун ме – дуьшмен мени.
Гоф омбор сохугьо, омбор гьэлет мибу.
Омбор дануьсдениге, кем гоф сох.
Расе дураз хуби, гоф – кутэхь!
Зугьун э герме жиге дери.
Терсирени – мегу, гуфдирени – метерс!
Гьилинж жендеке ералуь мисоху, гоф –
дуьле.
Хубе гоф эри дуьл мелхьэми!

87. Хунит басняре.

Корде ве чонгол.

Корде ве чонгол е жуьфд бируйт,
Гьер вэхд екире хосдембируйт.
Чонгол эз корде бисдо гъэгъри,
Мугу э дусд ю, сохде нифри:

– ГӀэре не доре венжирени,
Мере гъич хэвлет нис гъишдени.
Ме гье эдее кор сохденуым,
Суьфререш бегъем нис диренуым.

Эз гофгъой чонгол гъэгъри бире,
Пэхъни бисдо, корде офдоре,
Кордере сэхъиб гье гешдени,
Эз е дэхушлиш нис офдени.

Чонголеш дие нис веноре,
Тэхъно хэйрсуэзи э сер суьфре.

Чонгол э дэхуьл нуьшди хэвлет.
ГӀэре не доре де э хифлет.
Евош–евош парс вечире,
Пуч сохдени гӀуьмуьр юре.

/Б.Сафанов/

Офит ве нуьвуьсит гофгъоре, эжеки дери каре согласни д.
Риз кешит хьэрфе.

ГОФГЪОРЕ э жуьфде согласни сесгъоревоз
гереки дегиш сохде.
Э песой согласни сесгъо э эхир гоф гереки
норе гласни.

88. Хунит ве нуувуьсит э дефдер.

Гов – гове, гоф – гофевоз, журуб – журубe, оф – офит, гeрeк – гeрeки, кeсeг – кeсeгeвoз, хуруз – хурузe, ов – ове, гуш – гушe, гуж – гужeвoз, гeз – гeзe, кeс – кeсe.

Гуит коми сeсгьo гьисди зeнглуй вe коми карлуй.

89. Хунит ве нуувуьсит кeлмeгьoрe.

Дeдeй Динoр эдeмбуй бoфдe эри Шeлмуй журу–. Эри вaрaсдe гeрe– бисдo e гe– русмуй. Сaррa дyхдeр энy гeшд вe э гу–eвoз офд e кeсe–e.

Офит вeс нисe сoхдeнигьo хьэрфгьoрe.

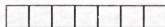
90. Офит гьфгьoрe вe тe эхир нуувуьсит кeлмeгьoрe.

1. Эри булши дyхдe гeрeки
2. Эри хуб хундe гeрeки гуш дoшдe
3. Бeе зимисдy гьoвe чарунди э
4. Хушe буй э бисдy oмoрe эз

91. Офит жугьoб килитлeмeрe.

Пeнж бирoр эз хиники
Э гьoмбoр пэxьни бирeт гьeеки,
Oммo жейлe нe бирeт эз eки.

НЕРМИ СЕС Л.

■ СЕС Л э зугьун тати экуьнди э гьемме гофгьо бирени нерм, оммо э песой энунерме знак /ь/ нуьвуьсде нисе оморэ. ЭНЖЭГЪ э кими гофгьо сес л бирени сэхд. Меселен: мол, молгъэре, кул, гъэл ве диеш.

92. Гереки нуьвуьсде:

Булши, белки, дуьл,
гуьл,жилгъэ, екIэлмиш,
келме, гъэлп, гьелбет,
гIэмел.

Гереки хунде:

IбульшиI, IбелъкиI,
IдуьлыI, IгуьлыI, Iжилъ-
гъэI, IегIэльмишI, Iкель-
меI, IгъэльпI,
IгьельбетI,IгIэмелыI.

Гуьнжуьнит е ченд келмегьо э ижире гофгьоревоз.
Данит дузе тегьер хунде.

Тембел ве гъуш.

Бу – не бу э гIуьлом е тембеле гIэил ве гъуш – бэгIвече бу. Е караз тембел э герми гъеминон омо э гъиругъ дерьегъ эри тен шушде. У хэйли мэхьтел мунде, гуфди:

– Ой, чуй герми! Хуб мибисдо гъони эри тен шушде!

– Де чуйни, векен партале, хуб шу тен туьре! – гуфди э у бэгIвече.

Тембел э шориревоз тен мишуд, оммо эри партале векенде когъли гуьрди уре.

– Эри туь хуби эхи, – гуфди у, – туь гъе гъечуй тен шушде мидани. Оммо ме батмиш мибошум.

– Е келе тэхде оф ве биёр эри туь.

– Э дес ме телуй миварав, – гуфди тембел.

– Туь элжеггъой алати воку, – мугу гъушле.

– Угъо тар мибошут эз гIов.

– Э офтои хуьшг мисохи.

– Хуьшг бисдоге, угъо пара мибошут.

– Тох мигири угъоре э дерзеревоз.

– Дерзе миварав э дес ме.

– Гъимогъ офде э дес воку.

Гъэгър омо тембеле гIэиле, диренге е чуйкле муьргъле юре эдей эгъуьл доре гуфдире.

Видовусд у э песой бэгIвечеле, воисд сэхд гируь уре. Оммо гъушле паруьсдени жив зере.

Офит эз гъэд метеле гофгъоре ве андуьрмиш сохит э коми правило гуьре чуйтам гереки нуьвуьсде ве дуз хунде.

Борис Гаврилов

Э школе.

Жон гІэилгьо, гІэилгьо!
Расит э вэх ... нубогьо.
Зубош, вэхиз эз гъэд хо ...,
Де медему ... э хьэлов.
 Руй туьре шу зури-зури,
 Ну ... кере, чой хьозури.
 Гъери ебо желди сох.
 Сумкей туьре кура сох!
 Элжеггьоре вокурде,
 Зуте бура э школе!

Нувуьсит. Офит герекие хьэрфгьоре. Вогоруш сохит
гирошде правилоре э товун нерми Л.

ДАНИТ ГІЭДОТГЬОЙ ХЭЛГЪ ХУЫШДЕРЕ.

Хьэнукои.

МигІид товуши, шори ве возигьо гуфдиренуѳт Хьэнукоире. Э и руз ёревурд сохде оморени гьолхмиши э гьэршуй грекгьо. Грекгьоре воисдембу нисд сохде дин ве гІэдотгьой егьудигьоре.

МуьГуьжуьзе гьозие гирошди э вэхд азад создаи лап келеи нумазе. Руьгьэ э гьэд миноре э жигей е

руз хьэшд руз сухди ве товуш дори нумазе. тейте тозе руьгъэ сохдеи. Э гIуьзет ижире гъовхо ве муьгIуьжуьзе гъозие иму хьэшд руз биё дегесуним шэгIмгъо э минорей Хьэнукои.

ГIэдоти э шори товуши бе бэхдевери омборекбу сохде дуй—екире. Гьемме буржуьнденуьт омборе ширинигъо.

Жугъоб дит:

1. Ихдилот сохит чуй дануьсденит э товун гIэдот.
2. Чуьтам гуьрдениг мигIид Хьэнукоге?
3. Чуй жире суьфре веравундебу деде ве бебе?
4. Э гофноме нуьвуйсит тозе дануьсдейтгъо гофгъоре. Данит андуьрмиш сохде мэгIэной энугъоре.

ЖЕЙЛЕ СОХДЕНИГЪО НЕРМЕ ЗНАК /Ь/.

Эже нувуьусде гереки нерме знаке?

Э гІэрей гласни хьэрфгъо Е, Ё, И ве согласнигъо гереки нувуьусде жейле сохденигъо нерме знак /Ь/.

95. Хунит ихдилоте. Нувуьусит герекие знаке.

Э гъиругъ дер_ёгъ Див_ё не Ил_ё эдее жэгІ гуьрднуьт. Сер_ё не Сив_ё жэгІэ темиз сохде, э бод_е дечирет. Мир_ё темиз сохде пиэз вобуржунди. Песде угъо эз жэгІ дегІэмлуье бугълеме душундет. Хубе кори э дуьн_ёгъ дусди э гІэрей гІэилгъо.

Офит гофгъо ве гуит э коми правило гуьре угъо дуз нувуьусде оморетге.

ДАНИТ ДУЗ НУВВУЪСДЕ ИЖИРЕ ГОФГЪОРЕ:

ИГИД
МЕРД
ИНСОН

Ъ ЕТИ

Нуввусит гофгъоре э гофноме. Гуйнжуьнит келмегьо.

96. Хунит мэхсерее дестоне.

Пиёз дери э дес Сив_ё,
У гуйге сохдени гир_ё,

Э у хэндүсдени Ил_ё,
Оморенге э кумеки,
Юш рихүндени ”дер_ё”.

Нуввүсит. Офит герекие хьэрфе.

АСЛАН, ГУЪРГ НЕ ТУЪЛКИ.

Аслан э чул ведиромореху. Вохурд э у гуърг не туълки. Аслан жумунд энгуъше ве огол зерени гьердуъре. Угъо оморенуът ве сер зеренуът э аслан. Лерзире–Лерзире гуфдируът:

– Гъуллугъ туъ, огъойму!

– Метерсит, – мугу Аслан. – Ме ишмуре эй хурде огол не зерем. Биёт хьэрмэхъ бошим. Ведарайм э чул, ов зеним. Гьерсееки биёрим, хурим.

Угъо хьэрмэхъ бисдоруът. Рафденуът э ов. Вохурд э угъо е келкуъгьи. Аслан гуърд эз бугъоз келкуъгьи, тасунд ве омурд но э мейду. Гене гешдуът. Виниренуът е марале. Аслан атланмиш бисдо, гуърд

уреш, овурд но э ён келкуьги. Гене гешдуьт, офдуьт е бизкуьги. Уреш Аслан гуьрд овурд э мейду.

Гьеммере э мейду норе, Аслан мугу:

– Эй гьург, бэхш сох игьоре, нуьшим хурим!

Гуьрг оморени э пушо ве гуьфдирени:

– Огьой ме, ебо эз гьемей иму пушо и келкуьги туьре. Ме эз туь чуьклеюм, унегуьре марал – мере.

Гьетте гуьрг гьечи гуьфдире: ”и туьре, и мере...”, Аслан дес шенд э сер гуьрг. Сер энуре пучунд, бурри шенд э хори. Песде гуьфди эз туьлки:

– Э туьлки, туь чуьтам бэхш сохде?

– Огьой ме, падшогь, – жугьоб дорени туьлки. – Туь гьувотлуьни эз гьеме хьэйвугьо. Падшогь эн гьеме хьэйвугьои.

Келкуьги – наштови туьре, марал – эри пишней туь, бизкуьги – эри шохьонгуми туьре. Мере гье эзу эз пушой туь мунделегьош весси.

– Эй туьлки, – мугу Аслан, – чуй хубе раче шеригІэт буррири туь?! Туь и дерсе, и эгъуьле эзже вегуьрдей?

– Э жун туь, падшогъ, – жугъоб дорени туьлки, – эз серлей эн гуьрг вегуьрдем.

Жугъоб дит э пьрсуьшгъо:

1. Эри чуй огол зеребу Аслан э ки ю гуьрг не туьлкире?
2. Чуьтам бэхш сохдебу ов ишуре гуьрг?
3. Эйчуй туьлки буррани ужире шеригІэте?
4. Ихдилот сохит овосунере.

Весиетгъой бебегъо эри овлодгъо.

Чум темэхькор гьич сурои нибу.

Гьич дуьл эн бэхил гьемин нибу.

Чум темэхькоре энжэгъ хок хори сирои мисоху.

ГІэмелдане туьлкиш э желе офдорени.

Екиш эзи гІуьлом э у гІуьломиге гьичиш не берди.

Зугъун бедмозол тэхъл мибу.

Дузе гофиш гьемише нисе гиросше.

Гофе гьечуй гу, ки эз сер бурав.

ЗЕВЕР СОХДЕИ СЕСЕ.

Чуь гьисди звер сохдеи сесе?

Звер сохдеи сесе – гьисди еки эз гласни сесе э слогевоз сэхдте–гужлутье гүфдиреи э гьэд гоф.

Гьэлэм, ковтер, мэгИни, дефдер, шолуми, пенжерэ.

ЭЗ ДЕГИШИ жигей звер сохдеи сесе э гьэд гоф дегиш бирени мэгИной энү гоф.

Пенжере – пенжерэ, шуре – ширэ, лолэ – лолэ, шэфде – шэфдэ.

97. Хунит келмегьоре. Дуз нит знак звер сохдеи сесе.

Шомоил гьенжири хоме шире. Эз богъ овурдет шире. Э дес Либо дери дерзе. Фэхьле эдее бесдени дерзе. Хьуьзуьмгьоре дечи э хэре. Ситгьил дори гIов хэре. Дутьшире гIов бири лолэ. И гьэлемэ ди э у лолэ Оврум. Шише дени э пенжере. Исроил бурри пенжере.

Эз гофноме енебуге эз книг офит диеш ижире гофгьо. Гуьнжуьнит келмегьо ве нуьвьусит э дефдер.

98. Хунит ве нуувуьсит дестоне.

Верф силнин бевр сожде,
Эзвир рач вемселомсде.
Лап кутэжэ бири рудэ,
Кем доре герли орто.
Шилонин бою ве бисду,
Иши ало зилисду!

/Б. Гаврилов/

Нуувуьсит э Ёргири №1 гуьре.

ДУВВОЙНЕЕ СОГЛАСНИ ХЪЭРФГЪО.

Э кими гофгъо нуувуьсде гереки дуввойнее согласни хъэрфгъо.

Э цирк гІэилгъо шэгъгъэ зере хэндуденуьт.
Мэхьсгъой эн гудил лап дурра бируьт.
Хэгъер бурра е кесеге эз ловош дорени бироре.

99. Хунит келмегъоре. Офит гофгъоре э дуввойнее согласни хъэрфгъоревоз. Андуьрмиш сохит мэгІэной энугъореге.

100. Эз гофгьо гуьнжуьнит келмегьо.

1. Бенно, хунегьо, гьэлечегьо, куьрпигьо, вокурдени.
2. Гьуьч, куьрси, шуьлхьон, ве, нердуи, сохде, хэррет.
3. Дошдени, гьемме, темизире, э класс.
4. Дусди, сохде, гьуллугь, эри шолуми, миллетгьо, э гIарей.

Риз кешит дуввойнее согласни хьэрфгьоре. МэгIэной гофгьоре андуьрмиш сохит.

101. Нувьуьсит метелере ве эзвер хуте бошит.

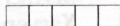
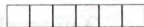
Гьемме чигьоре гьимет гьисди,
Деде ве бебере гьимет нисди.

102. Офит жугьоб эн килитлемегьоре.

Эри гьемме духдени,
Ю бирэхьне мундени.

Не пой вери, уре не дес ве,
Оммо дер хунере вокурде.

Риз кешит дуввойнее согласни хьэрфгьоре.

ДАНИТ ГІЭДОТГЪОЙ ХЭЛГЪ ХУЫШДЕРЕ.

Шоббот.

Хунит ихдилоте.

Шо..от гысди еки эз бинелуье мигІид ве ГІэдот хэлгъ. Эз шохьонгум руз орине те шев шо..от гье..е биё форигъэти вегируьт.

Дедей енебуге келедедей эн кифлет биё дегесуну шэгІм гье..е э асму суьфдеи астаре ве ди бире.

Дуь эз еки гереки гуьфдире: "Шо..от шолум!"

Мерд эн кифлет биё соху гъуьдуьше. У бу..а нуне, сохдени миси. Э гье..ей дуьньёгъ тогІин сохде омори гъозией егъудигъо гуьрдеи шо..оте. Эзу товун гуьфдиренуьт: "О..о шо..от дошди егъудире э гье..е девргъо.

Офит герекие хьэрфгъоре ве гуьнжуьнит гофгъоре.

Ихдилот сохит ГІэдот хэлгъ имуре.

103. Рач нуувуьсит. Дуз хунит.

Тъетте васал аморе,
Дуыл илэмго шор буре
Вердго чмше эьэл буре,
Гур сохденуьт голгоре

(Б. Гаврилов).

ГОФ вЕ КЕЛМЕ.

Чуь нушу доренуьт гофгьо?

Гуит нумгьой эн чигьоре, комигьоки гьисдуьт э иловлешму э школе, э хуне, э куче, э богъ, э дерьёгъ, э више.

Гуит жирегьой энучигьоре.

Гуит корисохи энучигьоре.

Чуь гуфдиреним иму эри нушу доре гьер чире?
Эйчуь дери омборе гьэдер гофгьо э гьэд зугьун?

Хунит гофгьо ве келмегьоре.

Чуьтам шинохденим гофе гьэд келме.

Гофгьо: хэгьер, шолуми, хундеи, гьувотлуьи, эгьуьл
Келмегьо: Шолуми гереки гьемме хэлгьгьоре.

Э шолуми дери гьувотлуьи ве рэхьмедуьли.

Эгьуьл туь зиёд мибу эз омбор хундеи.

■ Гофгъо нушу доренуѳт чигъоре, жирегъой
эну чигъоре ве корисохи энугъоре:
васал, чуьшме, герми, очугъи, вози, шори.
возире, хэндуьсде, жофо кешире ве диеш.

■ Келме нушу дорени эхирлуѳе фикире:
Э васал чуьшме герми сэхдте дорени.
Мере гъисди хубе хъовир.
Эз шори эн герми гІэилгъо возиренуѳт э куче.

104. Хунит келмегъоре.

Гъово бири хиник. Вэхд верф тигъи бирей омори.
ГПов э дер.ѳгъ беисди. Хьэз оmore эз бее. У сухундени
ловгъо, гъутинегъо ве винире. Шоруѳт гІэилгъо э
рузгъой зимис.у.

Нум дит текстѳе ве нувьусит э дефдер. Риз кешит
подлежащее ве сказуемое. Офит ве андуьрмиш сохит
вес нисдие хьэрфе.

105. Хунит дестоне.

Вокурде келе зуьгІбе,
Булутгъоре сохд кура.
Тигъи бисдо богъ, бисду,
Шэхде вокурд зимисду.

Сипре верфгъо чуьн холи,
Гъе нуьшденуѳт э хори.
Э пенжереш бееи
Раче нэхчгъо вечири.

/Б. Гаврилов /

Нувьусит э Ёргири №3 гуьре. Эзвер хуте бошит.

ГОФГЪО НУШУ ДОРЕНУЪТ ЧИГЪОРЕ.

106. Фегъм сохит шекуъле. Кире ве чуъре диренит ишму?

■ Гофгъо, комигъоки нушу доренуът чигъоре, жугъоб доренуът э пуърсуыш **КИ?** енебуге **ЧУЪ?** **КИ?** Жофокеш, корсох, духдер, зен, мерд ве диеш.

ЧУЪ? Жофо, кор, дефдер, гъул, сер, гуъл, дор ве диеш.

107. Денишит э илоулей хуышде ве гуит чуъ диренит. Нуъвуъсит.

Ки? Хундегор,
Чуь? Пенжере,

Коми гофгьо жугьоб доренуьт э пуьрсуьш
КИ?

■ ГОФГЬО, комигьоки нушу доренуьт
ОДОМИГЬО ве ХЬЭЙВУГЬОРЕ,
жугьоб доренуьт э пуьрсуьш КИ?
ГОФГЬО, комигьоки нушу доренуьт ДЕ
ЧИГЬОЙГЕРЕ,
жугьоб доренуьт э пуьрсуьш чуь?
КИ? Бирор, хэгьер, сегле, гов. ЧУЬ? Више,
зими, дор, чуьме.

108. Хунит.

Зимисду э више.

Э лап сэхде хиники гьемчуьн э више зигьисденуьт
гьушгьо ве хьэйвугьо. Шунепип келе дундугьэ
зерени эз дор. У эз куьк дор эдее куьрм ве
буьхьюуль гешде.

Гиснее гуьрг эз гиснеи эдее зузе зере. Сипре
хэрегуш э гьэд верф пэхьни бири. Пэмелдане
туьлки уре эдее гузет сохде. Овчи э дес туьфенг
дери э песой энугешде.

Нуьвьусит гофгьоре э дуь жерге: КИ? _____
Чуь? _____

109. Хунит дестоне.

Чуькле хьэывонетгьо.

Хуьрс э гъэриш желе,
 Хьэсуьл овурди бала.
 Сер ебо чи доре,
 Э мэгIниревоз хорунде.
 Пеленгеш э гъэриш луле
 Бири е ченд чуькле бала.
 Сеге дур сохдим эз балагьо.
 Дорим э дедеи эри пеленггьо.
 Гьич бору герек нисди,
 Чуьклегьо э еки лап дусди,
 Э еки сохденуьт вози,
 Нисе биренуьт гъэгьри-гIоси.
 Гьер вэхд хурденуьт хурек,
 Мейму, назу ве
 Дануьсди? КИ? пеленг.

Нуьвуьсит э дуй жерге гофгьоре жугьоб доренуьтгьо э пурьсуьшгьо ки? ве чуй? Дестоне нуьвуьсит э Ёргири №1.

110. Нуьвуьсит э дуй жерге нумгьой емишгьо ве хьэвуьжгьоре.

Емишгьо:		Хьэвуьжгьо:
ЧУЬ?		ЧУЬ?
.....	

Гуьнжуьнит келмегьо.

111. Ки э чужо зигьисдени?

КИ?

Гов, муш, г'Эсб,
гусбэнд, гуьрг,
жэгГ, керг, пелпелуь.

зигьисдени

ЧУЪ?

Говду,
.....
.....

/гофгьо эри келме гуьнжуьнде: луле, овхур, кергелуь,/

112. Ки э чуревоз гьэлхэнд бире?

КИ?

Гуьрг, назу, сег, гов,
фил, одоми, г'Эсб, кесу,
жежуь, говкуьгьи.

ЧУЪ?

.....
.....
.....

/гофгьо эри гуьнжуьндеи келмегьо: дендугьо,
суьрггьо, пусд, суьмгьо, нэхуьгьо, гьоб-панцирь,
эгуьул ве гьувот, дундугь/

Ки гІэмелдан ведиромо?

Бу не бу е хуруз. И хуруз е руз гешде–гешде оморени э е више. Мигешдуь хуруз э гъэд више. Мивинуь хуруз э зир е куле туьлки дегешди. Туьлки э муьрде ухшеш зере. Хуруз э зир е куле туьлки дегешди. Туьлки э муьрде ухшеш зере. Хуруз куьнд оморени э ки туьлки. Эри дануьсде туьлки муьрдиге енебуге э вогънеки дегешди ве хуьшдере э муьрдеи венори, хуруз е дундугъ мизенуь эз дуьм эню. Миденишуь туьлки гъич е жуьмиш нисе сохде.

“Расдекиш, туьлки муьрдеи,” – э дуьл хуьшде фикир мисоху хуруз. Э зверсер туьлки поисдени ве гъуз бирени эри чум туьлкире эй векенде. Гъе и туьтем хурузе туьлки лэгІэре вокурде хурузе мигируь.

– Гъо! Гуьрдуьм! – гуьфдирени туьлки. – Эй хуруз, туь чум мере векендембири?! Ме туьре гъеймогъой микуьшуьм!

– Омон, ой туьлки! – минет сохдени хуруз.
Гьерчуйтам воисд мере куьш. Энжэгъ э гIов медеше.
Эз гIов ме терсиренуьм!

– Гьо! – шори сохд туьлки. – Ме не дануьсдем туь
гьечи эз гIов терсирени гуфдире! Эзу товуне ме
энжэгъ э гIов мидешенуьм туьре. Бигьил э гъэд гIов
жун туь ведаравгу.

Эз гъэнетгьой хуруз сэхд гуьрде, туьлки овурдени
уре э гьирогъ нуькере. Туьлки дешендени хурузе э
нуькере. Оммо у бирден пар зерени ве вирихдени.
Туьлки видовусдени э песой хуруз. Видов туьлки,
видов хуруз. Хуруз расирени э е дор. У зури–зури
верафдени э звер дор. Хуруз эзунжо гъэгьр дорени
туьлкире:

– Эй туьлки! Туь гIэмелдани, оммо ме туьре
фурмундум, эз туь зиедте гIэмелданте
ведироморуьм!...

КЕЛЕ ХЬЭРФ э НУМГЬО.

Чуьтам нуьвуьсде гереки нумгьо ве
фамилиегьоре?

113. Нуьвуьсит нум ве фамилией эн хьэрмэхь ве
хэгьргили туьре.

Нум хьэрмэхь ме ...
Фамилией энугьисди...

114. Гуьнжуьнит э товун энугь 3–4 келме.

1. гуьлгьоре гIов доре.
2. ..., ..., ..., .. ве ... возиренуьт ...
3. ве бебей эну эдете

Э коми хьэрфевоз гереки нуьвуьсде нумгьой шегьергьо, диггьо, кучегьо ве нуькерегьоре?

115. Хунит. Офит герекие гофгьоре

Хьовиргьо эз шегьергьо Боку, Петербург, Рига нуьвуьсденуьт когьозгьо эри дусдгьо э Париж, Нью-Йорк, Иерусалим. Шегьер Тель-Авив поисди э гьйрогь дерьегь....

Дусд ме зигьисдени э кучей э нум Дигь энугьо поисди э гьйрогь нуькере

Риз кешит гофгьоре эз келе хьэрф нуьвуьсденуьтгьоре.

Муьслуг, Кьгей,
Шелхуьм, Кьэни, Кьово
Кьиб, Кьэсиг, Гьилли,
Гьемил, Гьизуьм, Кьизуьм
Гьэсигво, Гьедосо, Гьэдмил,
Нэхуьм

Дуь дусдгьо

Бири не бири э зир аему, э руй хори дуь дусде бироргьо бири. Нумгьой энугьо бу Гьилил ве Юсуьф.

Дигьигьо эн угьо омбор усол зигьисдембируьт. Гурунде земоне бу. Хори сенгъэ хуно сэхд бу, хиш нисе дарафдембу. Кошде мэхьсуьле гьушгьо мивечи. Э ерхгьо глов ни омо. Хорире чьушме герм ни сохд. Гуьл не гиёв ерашугь нидо. Одомигьо не муьрдеиге

э гІэрей муърдегьо дебу, не зиндеиге э гІэри зиндегьо.

Гылил не Юсуьф эдембируьт дуьл сухунде эри хэлгъ. Угьо гъэрор норут эришу рафдени эри гешде эгъуьле ве офде эри хэлгъ мозоле. Эхи гуфдиренуьт: эгъуьл э мозолевоз бирори.

Угьо омборе рэхгьо гешдуьт. Эз догъгьо, вишегьо, сайловгьо гиросдуьт. Омборе коргьо э чумгьошу дирируьт.

Эз книггьо ве зиндегуни угьо офдуьт эгъуьле. Эз эгъуьл угьо дануьсденуьт, ки мозол одомигьоре дуьсере гьождогьо дуьздири. Унегуьре гьождогьо э кеф–хъэзевоз зигьисдени. Оммо косибе одомигьо лап усол.

Оморенуьт Гылил ве Юсуьф э ки хэлгъ эри гуьрд сохде уре ве эри берде э сер гьождогьо. Хэлгъ гуфдирени:

– У гьождогьои! Иму езугъэ хэлгъ. Иму чуьтам э у миверойм?

Гылил ве Юсуьф дуьл доруьт хэлгъэ ве гуфдируьт:

– Гьождогъ екини, оммо иму – лап омборим.

Гьождогьо чор зани зере нуьшдебу э сер талаше хэзине. Хэлгъ эшгълуь бире эз эгъуьл игидгьошу рафденуьт э сер дуьсере гьождогьо э хэнжелгьо, туьфенггьо ве тоегьигьоревоз.

Гылил ве Юсуьф э гъэд женг э пушо дебируьт. Гьождогьо шендени гІэтош е сере э сер игид Гылил. Ералуь сохд уре. Э и туьтем э кумеки оморени Юсуьф. Гьеммеeki куьшденуьт гьож догьоре. Хэлгъ хос сохдени ерай Гылиле.

Эзу рузевоз хоригъо нерм бисдо. Хишгъо э кор оморуйт. Мэхъсуьлгъо ченд вишегъо вероморуйт. Э нуькерегъо гIов омо. Чуьшме диеш гужлуьте герм сохд хорире. Хори безетмиш бисдо э гуьлгъо ве гиёвгъо. Хэлгъ эхирки омбор мозоллуь бисдо.

ЖэгI мет эн дигъ хуб зигъуйт гуфдире Гъилил ве Юсуьф буйругъ доруьт ве кумеки сохдуьт э тозе хоригъо тозе богъгъо эри кошде. Хэлгъ э тозе богъгъо э еки э шолуми, динжи ве дусдиревоз кор сохденуьт. Зиндегуни энугъо бирени рач ве бэхдевер.

Мигироруьт ченд гъозор салгъо. Неvegъо ве нишрегъой Гъилил ве Юсуьф миёвт э жигей энугъо э хори. Угъо ве имуш михурим ве хъэз мисохим эз емишгъой энугъо богъгъо. Гъеммише тэгIрифлуь мисохут буьзхуьрге Гъилил ве Юсуьфе.

Жугъоб дит э нуьрсуйигъо.

1. Эз чуь офдет игидгъо эгъуьле?
2. Э чуь кор дери мозол?
3. Эйчуь и хосиетгъой эн Гъилил ве Юсуьф гереки инсоне?
4. Чуьтам мидануьт неvegъо ве нишрегъо хурде эзу богъгъо?

Весиетгъой бебегъо эри овлодгъо:

Эгъуьл э келе не чуьклеи не вери.
Одомире эгъуьл биё эз хуьшде бу.
Мозоле эгъуьл э жиге оворде.

ГОФГЪО, КОМИГЪОКИ
НУШУ ДОРЕНУЪТ
КОРИСОХИ ЭН ЧИГЪОРЕ.

117. ФЕГЪМ сохит шекуъле. Гуънжуънит ихдилот.

Эз ихдилот ишму нуьвуьсит 4-5 келмегьо.
 Коми гофгьо нушу доренуьт корисохире.
 Э коми пуьрсуьшгьо жугьоб доренуьт угьо?

118. Хунит мэхсерее ихдилоте.

- Гуьрдем хуьрсе! - гуфди геде.
- Инжо биёр, - жугьоб до бебе.
- Нисе оmore! - сес омо эз више.
- Туь биё, - огол зере бебе.
- Хьэрзо нисе доре! - хьэрой зе геде.

Офит гофгьоре, комигьоки нушу доренуьт корисохире.

119. Нуьвуьсит э се жерге гофгьо э пуьрсуьшгьо жугьоб доре.

Чуь сохде?	Чуь сохд?	Чуь мисохд?
Нуьвуьсде	нуьвуьсд	минуьвуьсд
.....
.....

<u>120.</u> Чуь мисохи?	Чуь мисоху?	Чуь мисохут?
минуьвуьси	минуьвуьсуь	минуьвуьсуьт

Нуьвуьсит диеш гофгьо.
 Гуит чуь нушу доренуьт и гофгьо.

ГОФГЬО, комигьоки жугьоб доренуьт э пуьрсуьшгьо чуь сохде? чуь сохдени? чуь сохдебу, чуь мисоху?
НУШУ ДОРЕНУЬТ КОРИСОХИРЕ: хунде, хурдени, михуну, хурдебу, нуьвуьсдени, минуьшуь, мигую ве диеш.

121. Нуьвьусит келмегьо. Офит герекие гофе, комики нушу дорени корисохире.

1. Э васали чуьшме /чуь сохде?/
2. Фэьхь легьо /чуь сохде?/ э богьгьо, зимигьо.
3. Кукгьо ве духдергьо /чуь сохденуьт?/

Чуь сохденут?

Чуь сохде?

Ченд одоми вери э шекуьлгьо. Гуьнжуьнит келмегьо.

ЭГЕНЕР гоф нушу дорени **КОРИСОХИ ЭН**
Е чире, у жугьоб дорени э пуьрсуьшгьо чуь сохде? чуь сохдени? чуь сохдебу? чуь мисоху?
шушде, вокурде, духдени, покурдени, хурдебу, михису.

ЭГЕНЕР гоф нушу дорени **КОРИСОХИ ЭН**
ОМБОРЕ ЧИГЬОРЕ,
у жугьоб дорени э пуьрсуьшгьо чуь сохденуьт? чуь мисохут?
чуь сохдебируьт?

шушденуът, мивокунут, мипокунут,
хурдебируът, михисуът.

123. Нуувуьсит гофгъо э жергегъо э пуърсуьшгъо жугъоб дит.

Чуь сохде?	Чуь сохдени?	Чуь сохдебу?	Чуь мисоху?
.....
.....

124. Офит жугъоб килитлемере.

Ченд гъобои келе мерде,
Гъеммере э тен у вокурде.
Ки сер гуьрдге эй векенде,
У гІэрс рихунде, гиристе.

Нуувуьсит гофгъоре, комигъоки нушу доренуът корисохире.
Э коми пуърсуьш жугъоб доренуът?

125. Нуувуьсит чуь сохде гьер гъуш.

Буьлдуър мэгІни више.
БэгІвече э сер дор.
Гъилогъ э гъэд зими.
Шевкур э торики шеви.

Риз кешит гофгъоре нушу доренуътгъо корисохире.

126. Офит герекие гофе.

Вокурде /чуьре?/,,

Тигъы бири /чуь?/,,

Оморени /ки? чуь?/,,

Нуьвуйсит келмегьо.

127. Офит герекие гофгьо, нушу доренигьо корисохире.

Партале /чуь сохдени?/

Хори хунере /чуь сохде?/

ГПэилгьо /чуь сохденуьт?/

Бебе /чуь сохдебу?/

Деде /чуь мисоху?/

128. Гуьнжуьнит ихдилот э пуьрсуйшгьо гуьре.

1. Туь себэхьмунде чуь сохдебири?

2. Согъ руз туь чуь сохдени?

3. Шохьонгум туь чуь мисохи?

Нуьвуйсит. Риз кешит гофгьоре нушу доренуьтгьо корисохире.

129. Дегиш сохит гофгьоре: гуфдире, поисде, нуьшде, духде.

Э пуьрсуйшгьо гуьре.

Чуь сохдени?

Чуь сохдебу?

Чуь мисоху?

.....

.....

.....

Э е-дуй гофевоз гуьнжуьнит келмегьо. Нуьвуйсит.

Риз кешит подлежащее ве сказуемое.

130. Фегъм сохит шекуъле. Гуьнжунит ихдилот.

131. Хунит. Офит герекие хьэрфгьоре.

Гъэдуьр эн вэхд ... дануьс...е.
Биё дануь гьер инсо....
Ки хутеи э сэгIэт гуьре
Гьер руз эри зигьис...е,
Уре гьер себэхьмунде
Эз хо... хэбер эри сох...е
Е дегь гиле гере... нис....

Нуввуьсит э Ёргири N2 гуьре.

132. Э хуне нуввуьсит жейле гофгьоре, комигьоки
нушу доренуьт корисохире. Дегиш сохит э
пуьрсуьшгьо гуьре э се жергегьо.

Чуь сохдени?

.....

Чуь сохде?

.....

Чуь мисоху?

.....

Гуърг не назу.

Е гуърг лап гисне бу. Миведиров у э ов эри хурдей хуъшде. Гъечи миведиров э ки е дигъ. Инжо э у вохурдени е назу. Гуърг пушой назуре мигируь, мигую:

- Эй назу, туъре ихдиёр нисди э и г!уъллом эри зигъисде!

- Эйчуь эхи? Чуъни тэхсири ме? - пуърсирени назу.

- Туь э хуъшдеш дениш, э меш дениш. Ме эри е гиле чи хурдейме шев ве руз, э гъэргъи зимисду бисдо енебуге э гъизгъин гъеминон видов-видов сохденуьм. Бирени рузгъо ме гисне мунденуьм. Оммо туь эдее э хунегъо э ки одомигъо зигъисде. Э ён герме кинле хисире, хъозуре чигъо хурде. Балай туь е минжигъи э келе балай ме гуьре.

Назу сер гуърдени хуъшдере э пушой гуърг эри расд ведировунде.

- Туь гуфдиренигьо гофгьо гьеме дузи, эз е кор бэгъэй. - Гуфдирени назу. Мере одомигьо э хуне э мошеревоз ве э поевоз зеренуьт. Э сер ме “пишде” хьэрой сохденуьт. Э жун ме гье лерз ве терс дери. Жинс ме эз пеленггьо гьисдигеш, оммо эзу коргьо сигъмиш, балайме чуькле гьисдигьо.

Гуьрг бовор не сохд.

– Туь эдее сер мере пучунде э гофгьой туьревоз эри ме туьре не хурдеи.

Назу жугьоб дорени умогьой:

– Гьечуь буге, туь э жигей ме э дигь екем э одомигьоревоз бура зигьи. Эз е ориней бэгъдо инжо

мивохурим. Эгенер ме дургу гуфдиренуымге, умогьой ху мере.

Гуьрг рази бирени. Гьемин гьовой эн шохьонгум бу. Гуьрг э весиет эн назуревоз оморени ве дегешдени э минжи рэхь. Ранжбергьо эз кор вогощденигьо взхд бу. Угьо эз сер ве пойгьой гуьрг гуьрде, деноренуьт уре э туморе ве бесденуьт уре.

Гуьрг э дуьл хуьшде шори мисоху. Имогьой ранжбергьо миберуьт мере э хунегьошу. Унжо э хьозури ве э герми мизигьуь э жигей эн назу.

Э ижире фикиргьо дерики, гье бирден э сер гуьрг чуьниге расирени. Ранжбергьо гьерки е гьолинде чубугьэ вегуьрдenuьт ве куфденуьт гуьрге. Гьемей жендек эн гуьрг хэхэ мибу эз куфде. У э гужевоз пара сохдени туморере ве вирихдени эз дес энугьо. Гуьрг пэхьни бирени э више.

Сибэхьимуьн гуьрг шумоле–шумоле, ноле зере–зере миёв мивохуру гье э у жиге э назу. Гирисде–гирисде, мугу:

– Эй назу, туь дуз бири. Мере эз хьол туь хэбер нисди. ме э жигей туь мимундумге диеш, ме унгьэдери балай туьре хунош ни мундум.

Жугьоб дит э пуьрсуьшгьо:

1. Эйчуь гуьрг гуьрдени пушой назуре?
2. Чуь жире жугьоб дорени назу гуьрге?
3. Чуь жире игьрол сохденуьт гуьрг не назу э гIэрей еки?
4. Чуьтам зигьисде гуьрг э жигей назу?
5. Андурьмиш сохит метелей хэлгьире: "Гьерки э жигей ю хуби".

ГОФГЪО, КОМИГЪОКИ НУШУ ДОРЕНУЪТ
ЖИРЕГЪОЙ ЭН ЧИГЪОРЕ.

Фегъм сохит шекуългъоре. Гуит жирегъой эн чигъоре.

■ Гофгъо, комигъоки нушу доренуът
жирегъой чигъоре, жугъоб доренуът э
пуърсуышгъо чуж жирей? Чуж жирегъоют?

Духдер /чуж жирей?/ гъуьндурьи, очугъэ сифет, рач.
Шекер /чуж жирей?/ сипи, ширин, гъингъэл.

133. Нувьувьсит жирегъой эн чигъоре.

КИ?	ЧУЪ?	ЧУЪ ЖИРЕИ?
1. Деде		назуьшменд, рэхьмедуьл
2.	Верф	сипи, хиники, лепе–лепе
3.....
4.
5.
6.

134. Хунит ве данит э товун ки нувьуьсде омори.

Уре гьисди
гушгьо, дуьм,
пойгьо.

Гушгьой энү дурази. Дуьм энү
кутэхьи, Зимисду у бири сипи,
Гьеминон мибу хокистери.
Дуь пой кутэхьи, дуь пой – дурази.

Коми гофгьо кумеки сохденуьт эри варасире, ки у гьисди хэрегуш. Чуь мэгІэно гьисди и гофгьоре. Нит пуьрсуьшгьо.

Нувьуьсит келмегьоре эз расди ло. Риз кешит гофгьоре, комигьоки нушу доренуьт жирей эн чире.

Кей гоф жугьоб дорени э пуьрсуьш чуь жирегьоют?

135. Той сохит тикмегьоре.

Тикме /чуй жирей?/ чуйклеи

Тикмегьо /чуй жирегьоют?/ келегьоют

ГОФГЬО, комигьоки нушу доренуьт жирей энжэгъ эн е чире, жугьоб доренуьт э пуьрсуьшгьо: чуй жирей? чуй жире? бейдогъ чуй жирей? гьирмизини рэхъ чуй жирей? дурази

ГОФГЬО, комигьоки нушу доренуьт жирей эн дуй енебуге е ченд чигьоре, жугьоб доренуьт э пуьрсуьшгьо: чуй жирегьо? чуй жирегьоют?

гьирмизине гьэлемдешгьо, булшигьо рачгьоют, сие муйгьо.

136. Нуьвуьсит жирегьой эн хьэйвугьоре.

1. Туьлки /чуй жирей?/ гьэмелдани, гьирмизини
2. Хэрегуш – ” – дуразе гушгьо, кутэхъэ пойгьо ...
3. Гуьрг
4. Фил
5. Пеленг
6. Говкуьгьи

137. Той сохит жирегьой чигьоре. Нуьвуьсит. Офит герекие гофгьоре.

Чуй жирей?

Э гьэдери гуьре: Суьмуьргьуьш – келеи, гьувотлуьни оммо бэгъвече – чуйклеи, гьувотсуьзи

.....
.....
.....
Чуь жирей?
Э ранг гуьре: Куьмуьр – сиегьи, сенгъини
оммо хьэк – сипини,

.....
.....
Э дегІэм гуьре: Фуьлфуьл – туьнди, тэхъли
оммо шекер –

**Э гІэрей гофгьо, комигьоки нушу доренуьт
жирегьой чигьоре, гьисдуьт э гьэршуй дуь
эн еки биренуьтгьо э фикир гуьре:
Гьеминон руз дурази, оммо шев кутэхъи.
Дуьм туьлки дурази, оммо эн хэрегуш
кутэхъи.**

138. Гуьнжуьнит келмегьо э гофгьоревоз: герми, хиники;
терслуь, игидлуь; рэхьмедуьл, зулумлуь ве диеш.

139. Хунит дестоне.

Эри холибофгьо.

Назуьшменде духдер догьи,
Э ловгьой ю хэнде вери,
Э жофо ю лап эшгьлуьни,
Эдей бофде раче холи.

ТэгГрифменде духдер догъи,
Чуьн хоненде холи бофди.
Э гьер куьнж келе хори,
Бу гуфдире гуьлишони.

/З.Семендуева/

Нувуьсит э Ёргири №3 гуьре. Риз кешит гофгьоре,
комигьоки нушу доренуьт жирей эн чигьоре.

Гьерчуь дори, эри туьни.

Э е дигь эз шегьер куьнд зигьисдембу е гІони – дедей етимгьо. И гІони гьемише э шегьер оморембу. Унжо лугъэгьой нун мивечи ве миберд эри етимгьой хуьшде. Э нун вечиреки у мигуфди: "Худо расуно эри туь, гьерчуь дори, эри туьни!"

Э и шегьер зигьисдембу е келе гІошир. Сери ебо и гІони оmore эри нун хосде зен гІошире омбор гъэгьр оморембу. "Гьем эз ме нун берде, гьемиге гуфдирени "эри туьни" – мигуфди у э дуьл хуьшде.

Рузгьой е рузинде зен гІошир фикир сохд эри хуьшде: "Ме и гІонире ёгьин пуч мисохум. Дуьл ме нисе вегуьрде и гофе"

Е гиле зен гІошир э нун буржундеки, э гъэд эн е нун огъу гъэриш сохд ве дебесд э тону. Гье у туьтем эз тону нунгьоре э векенденигьо вэхд гІони омо диromo. У гуфди:

– Худо расуно эри туь, гьерчуь дори эри туьни!

Зен гІошир вегуьрд эз гъэд тебэгь у огъу дерие нуне до э дес гІони. Нун лап хубе, раче зерде нун бу. ГІони дерафд э хунегьойгеш, шелей хуьшдере пур сохд. Песде рафдени э рэхь хуьшде эри вогошде э дигь.

... Хэбер эз дуь жогьил дуьм ишмуре. Угьо эз ов эдембируьт вогошде. Еки эзугьо гьемин кук эн у зен гІошир бу. Гьердуьеки хьовиргьо гьемме руз те пишнеи э ов э више рафдембируьт. Эз пишнеи овло э хуне мивогошдуьт. Э мэхьэл хурег пишнеире хурде миоморуьт мирасируьт э хуне.

Оmmo имбуруз угьо э ов омбор мундуьт. Гьовой

шохьонгум бу. Угьо э хуне эдембируйт вогошде. Нун пишнейре не хурдебируйт.

Жовон миденишуь ве мивинуь эз шегьер е гIони э шелей нуневоз эдее вогошде. Эз хьэрмэхь хуьшде мигую:

– Мере сэхд гиснеи. Эдем эз и гIони етте нун хосде эри хурде.

– Ини шегьер куьнди. Е гьэмчил зеримге эз гIэсбгьой иму мирайм мирасим. Сабуьр сохде нисе дануьсде бегем туь? – гуфдирени хьэрмэхь эз у.

– НэгI, ме довом доре нисе дануьсденуьм. Мере сэхд гиснеи, – жугьоб дорени гIошире кук.

Расируьт э гIони. Кук гуфди:

– Э холе, мере сэхд гиснеи. Гьисдиге е лугьэ нун ди мере.

гIони гьелуьсди норени шелере э хори. У э дуьл хуьшде гуфдирени: ”И раче жовоне эз сие лугьэгьо нидуьм, и хубе ве раче, зерде нуне мидуьм”. Вегуьрд зен гIошир доробугьо нуне до куке. Кук вегуьрд, нимей юре бурри ве до хьэрмэхьэ.

– Ги туь ху!

– Ме э гиснеи муьрдуьмгеш эз дес гIони нун ни хурум, – жугьоб дорени хьэрмэхь. – Э гоф ме дениширениге, туьш меху.

Жовон нуне э лэгIэ доно. Нун эз бугьоз ю рафдемунде, у эз кул гIэсб офдо э хори, тартапил сохд ве муьрд. Хьэрмэхь гьеебо гьей сохд гIэсбе. Э хуней бебе–дедей кук оморени ве гьозие–гьэдере ихдилот сохдени. ЖэгIмет ве деде–бебей жовон

оморуът мегъите эри берде. Зен Гюшир э дес кук ю лугъэй нуне дирени ве шинохдени ю буържуьнде нуне. Э хъэроевоз гуфдирени:

– Вой эри ме, хэлеф ме! Расди гоф эн гЮни!

Имогъой варасируьм: эри ме дорем ме и огъуре!

Хубиш ве зобуниш э пушой одоми оmore.

Жугъоб дит э пурьсуьизгъо:

1. Коми хосиет зен гЮшир овурди гЮэжеле эри кук энү?
2. Чув жире хосиет гьеммише гереки гьер инсоне?
3. Коми эз игидгъой овосуне хъэз омори туьре?
Коми эз игидгъой овосуне э гъэйр овурди туьре?
4. Овосунере ихдилот сохит эри дусдгъо, деде ве бебе.

Весиетгъой бебегъо эри овлодгъо!

Гиснере хьофд шувгъэм вери.

Гиснеи э куче пиш мисоху, бирэхънеи – э хуне.

ГЮшир тозе партал вокурдге: "Шор дуроши!",
оммо косиб тозе партал восдоге: "Эзже оморини!"

Мол не пул одомире эгъуъл не гІэсуъл нисе доре.
 Одоми гІошир бире—бире сэгъэт бире.
 Сироире эз гисне хэбер нибу, гІэтлуьре — эз поегерд.
 ГІоширине дири гъизмиш бире.
 Э эгъуълмендевоз эри сенгъ бурра хуби, э хэревоз
 эри гІош руьгъэни хурдеш зобуни!
 Екиш э хуьшдеревоз э у гІуьломиге гъичиш нисе берде!

Данит гІэдотгъой хэлгъ хуьшдере.

Пурим (гъомуну)

Э лап куьгъне девргъо зигъисди падшогъ Ахашвейрош. Уре бири зулумкоре ённуьши Гъомон. Эн падшогъ зен ю бири духдер егъудии Эстер. Гъемме сер зерембируьт э пушой Гъомон эз егъудигъо бэгъэй.

Гьомоне гъэгър оморембу эз ижире хьол. Уре воисдени нисд сохде эз гIуьлом егьудигьоре.

Падшогь Ахашвейрош ихдиёр дорени Гьомоне эри э жиге овурде метлеб хуьшдере. Мордехай – лелей эн Эстер дануьсденге и коре зури–зури мэгIлуьм сохдени э Эстер и гьозиере.

Се руз ве се шев Эстер ве гьеммей хэлгь гуьрденыуьт тэгIнит. Эстер минет сохде, офдорени э пойгьой падшогь.

Ахашвейрош дануьсденге дургунигьой эн Гьомоне, буйругь дорени уре э гьэноре вокоширеи.

Эз у куьгьне девргьо хэлгь иму гуьрдени мигIид хилос биреире эз зулумкоре Гьомон. Е руз гуьрденыуьт тэгIнит.

Э гIэдот гуьре э рузгьой Гьомуну гереки рафде э хуней куьнде хэгьер ве бирор эри дуьлверовуни.

ГIэилгьо геймиш биреныуьт э раче парталгьо ве шори сохде.

Жугьоб дит:

1. Чьуни мэгIэной мигIид Пурим /Гьомуну/?
2. Ки бу Эстер ве Мордехай?
3. Ки бу ве чьу бисдо Гьомоне?
4. Чьу жире гIэдот гуьрденит мигIид Гьомунуре?
5. Нуьвуйсит чьукле ихдилот.
6. Данит мэгIэной тозе гофгьоре. Нуьвуйсит э гофноме.

8 МАРТ – ГІЭРЕЙХЭЛГЪИЕ РУЗ ЗЕНГЪО!

140. Хунит пуьрсуйшгьоре. Хьозур сохит жугьобгьоре.

1. Коми мигІиде гуьрдени гьер кифлет э мегь март?
2. Эри чуй лап гІэзизи ижире мигІид зенгъо?
3. Чуйтам омборекбу сохдейт ишму деде, келедеде, хэгьере?

141. Хунит.

Нэгдүгээр дедей вэ хэргээр!
Омборекбу мигид ишму!
Хосденуул эри ишму
жунсовын шори вэ могол
Кук эн туь Уртэжь

Нувуусит омборекбуи эри деде, келедеде, хэгер.
Э эхир рач нувуусит рач вэ шекуьл кешит эри деде гуьлгьо.

142. Гуьнжуьнит чуькле ихдилот э товун дедей
енебуге келедедей.
Нувуусит рач вэ шекуьл кешит эри деде гуьлгьо.

143. Хунит дестоне.

омборекбу

Имбуруз э гьемей хори
Эри зенгьо гьисди шори!
Руз мигИиди, руз васали,
Нике мэхьэл вэхд эн сали.

/Яков Ильягуев/

Нувуусит э Ёргири №2 гуьре. Гуьнжуьнит эз хуьшде эри
деде дестон.

Зенгъой догъи.

Эз радио оmore сес,
Жун одоми сохдени хъэз.
У сес буьлдурчин эн кини?
У сес духдер эн лезгини.

Э сегъне эдей вежегъисде,
Гуйге эдей товуш жесде,
У раче артистка кини?
У духдер эн даргинини.

Э книг ве журнал вери,
Раче мэгИнигъой авари,
Шогъир эн мэгИнигъо кини?
Шогъир – эгъуьлменде зени.

Ширин бири онгур эн богъ,
Шив зеригъо теп те ён догъ.
Агроном эн и богъ кини?
У дилбоше зен татини.

Э институт, э кафедра,
Духдер эдее дерс доре.
У духдер – духдер догъини,
У эз чулгъой гъумугъини.

Э болнице лап эз муърде,
Чендигъоре хилос сохди,
У духдир эзжеи, кини?
У духдир – духдер лакини.

/Миши Бахшиев/

Мирод деде.

Нисди инсон бу гээйгуулуу, чуын деде,
Дерьёгь дердгьо уре битов суьперде.
Гуфдиренуьт э у товун э гээд хэлгь;
”Дуьл дедеи бире муьхькем, тегьер сенгь”.

Кулок–зуьгИбе суруж сохде сенгьгьоре,
Шаргьой дерьёгь чат сохденуьт угьоре.
Дуьл дедере гьич вэхд нибу винире,
Гене деде балагьоре дуьл доре.

Ники бала – у эн деде мироди.
Хушбэхдишу – эй дерд деде ведоди.
Э арт гГуьмуьр энжэгь е бэхд михою:
Балагьоре э метлеб дуьл расуну.

/С. Изгияев/

Нуьвуьсит э Ёргири №3 гуьре.

145. Рач нуьвуьсит. Дуз хунит.

Нисди эз тувь сэжэ илэзизте,
ой дедей
Э и илэлам лан веширте, жон
дедей! Эз лан хубьом тувь
хуби, ой дедей, Э гьер корго
туьре туби, жон дедей!

/Хызгыл Авшалумов/

Нуьвусит э Ёргири №3 гуьре.

ПРЕДЛОГГЪО.

146. Хунит.

Гџилгъо вози сохденуџт ... хъџт. Деде восдори
... духдер раче булши. Туку вокурдет ...
хунейму.

Нувъусит, офит герекие гофгъоре. Риз кешит угъоре.

ЕГОФИЕ ПРЕДЛОГГЪО: Э, Эз, ЭРИ, ЭН.
ДУЪГОФИЕ ПРЕДЛОГГЪО: Э ЗИР, Э
ГЪЭД, Э ЁН, Э КИ, ЭЗ СЕР, ЭЗ ПЕСО, ЭЗ
ПУШО, Э ТОВУН ве диеш.

**Э гъэд келме предлоггьо э де гофгьойгеревоз
гереки нуувуьсде гьеммише жейле.
Э богъгьой васали гуьл дорет сибдоргьо.**

147. Гуьнжуьнит келмегьо эз гофгьо. Офит предлоггьо.

ГЭили, ... богъчей, сесгьо, шоре, оморенуьт.
Гъэлече, вокурденуьт, чуьклегьо, ...гъум.
Келетегьо, овосуне, ... Сарра Юсуфовна,
шиновусденуьт.

Нуувуьсит. Риз кешит предлоггьоре.

Эри чуь гереки предлоггьо?

**Эри бесдеи гофгьоре э гъэд келме герекуьт
предлоггьо.**

Э гъэд келме Э сер дерьёгъ симов зерени
геми. Гофгьо симов зерени /эже?!/ э сер
дерьёгъ бесде оморет э кумеки предлогевоз
э сер.

148. Хунит. Андурмиш сохит дуз нуувуьсдеире.

Э сер нуькере ж_лид эдее хьэл бире. ГПов
ведиромори эз гъирогъгьо. Ейлогъгьо батмиш
бирет э зир гПов васали. Лап х_толуьни э и
в_хди омере э ки нуькере.

**Хуб э ёр гирит дуз нуувуьсдеи егофие ве
дуйгофие предлоггьоре.**

Дуьгофие предлоггьо гуьнжо оморет эз дуь
гофгьо.

Дуьгофие предлоггьо нуьвүүсьде оморенуьт
жейле:

■ Э сер, э зевер, э зофру, э зеверсер, э гъэд, э
ён, э ки, э песо, э пушо, эз гъэд, эз зевер, эз
зофру, эз товун, эз сер, эз зеверсер, эз ён, эз
ки, эз песо, эз пушо, э товун.

149. Эзвер хуте бошит.

Эз мэґни, эз герми,
Эз шогъвор васали,
Жовонгъой гьер девр
Биренуьт бэхдевер.

Нуьвүүсит э Ёргири №3 гуьре. Риз кешит предлоггьоре.

150. Э шекуъл гуъре гуънжуънит ихдилот.

Хунит.

Э рузгъой васал э дигъбон омбори коргъо. Жофокешгъс хъозур биренуът э ки кутон зерей зимире. Угъо вихдет хубте тумгъоре эри хори. Хъозур сохдет гъемме герекигъоре э вэхд ю.

Ини эз зир кутон ведиромо суъфдеи риз. Эз хори эдее вероморе бугъ. Эз зими оморени сес хэнде ве музыка. И руз гъеммише мигИиди эри дигъбонигъо.

Нуъвуъсит ве риз кешит предлогъоре.

151. Хунит.

Эри Сосун эз Нетенил омори когъоз. У зигъисдени э Хайфа. Дусдгъо эри дуъ—еки нуъвуъсденуът э товун хундеи, зиндегуни ве ниетгъо.

Нуъвуъсит э Ёргири №1 гуъре.

152. Хунит ихдилоте.

Шегьер Дербенд поис_и э ён догъ. Э сер догъ вери Нарын–гъэле. Э зир догъ гыс–и тунель. Эз зофру шегьере гъэл гуърди дер_ёгъ. Эз гъэд шегьер гирос_ени келе илчи. Эз звер эз гъэле ведини раче килисей эрменигъо.

Эз песо эз гъэле ведини мугъорей ”Хьофд бикегъо” э гъэд догъ. Э товун Дербенд шогъиргъо гуьнжуьндет мигИнигъо.

Нувуьсит. Офит герекие хъэрфгъоре. Андуьрмиш сохит правилогъоре. Риз кешит предлогъоре.

ДАНИТ МЭГІЛУЪМЛУЪЕ МЭГІНИРЕ.

Шогьир тати Сергей Изгияев гуьнжуьнди дестон ве мэгІлуьмлуье композитор Бобо Кулиев нуьвуьсди мугъум. Эз зуревоз мэгІлуьмлуь бири мэгІни энугъо.

Норин-гъэле.

Тегьер килэхъ э сер эн мерд,
Ухшеш зере гъэлей Дербенд.
Торих энугъ гьисди келе,
Норин-гъэле, Норин-гъэле.

Гьер сенгъ ю гьисд лоле шогьид.
Женг миберд хэлгъ, тегьер игид.
Эри дуьшме бири желе,
Норин-гъэле, Норин-гъэле.

Онгурбогъгъо – хэлгІэтюни,
Дусди хэлгъгъо – гъувотюни.
Дуьлшор бире келе, чуькле,
Норын-гъэле, Норын-гъэле.

Биейт, биейт, дусдгъо гъуногъ,
Веройт ишму э гъэлей догъ.
Гуйге шегьер э кей дес де,
Норын-гъэле, Норын-гъэле.

Шогьир тати Яков Ильягуев нуьвуьсди дестон, Мошиехъ Дагаев – жовоне композитор гуьнжуьнди мугъум эри мэгІни.

Махачкала.

Келе шегьер республикей ме,
Шоре мэгІни веги эз ме.
Э богъ Совет вероморей,
Эри догълуь гІезиз бирей.

Нум туь гьисди игид Махач,
Шорим иму эз туь е рач,
Догълуь хунде гьербой мэгІни:
Махачкала – шегьер мени.

Раче эвир девр Совети
Улкеймуре хушбуй сохди,
Гъуногъгоре гъобул сохде
Э ён дерьёгъ пире Каспий.

ЕБИНЕЛУЪЕ ГОФГЪО.

Коми гофгъоре гуфдиренуът ебинелуъе?

153. Фегъм сохит шекуългъоре. Гуънжуънит гофгъо.
Хунит гофгъоре. Офит жэгГмие кесеге.

Више - вишеи, зимисду - зимисдуне, гъеминон -
гъеминоне,

Дерьёгъ - дерьёгъи, товуш - товушлуъе, нун -
нундени.

Нуъвуъсит гофгъоре. ЖэгГмие кесеге нушу дит -

■ Гофгъо гуьнжо оморетгъо эз е жэгІмие /ежирелуье/ кесег ве ухшешинуьт э фикир гуьре, гьисдуьт ебинелуьгъо.

154. Хунит гофгъоре.

Хунде, богъ, ранг, гуьл, пой, савзи, хъэвес, игид.

Офит э ки эни гофгъо ебинелуьгъо. Нуьвуьсит.
Нушу дит бинере.

■ ЕжэгІмие /ежирелуье/ кесег эн ебинелуье Гофгъо гьисди бине.

Хунче - хунчегъо - хунчелуье

Хьовир - хьовиргъо - хьовирьети

155. Хунит гофгъоре.

Шекердеки, муьнуькдеки, пейлепоку, гъобпоку, гуьллуьбогъ.

Нуьвуьсит. Офит диеш ебинелуье гофгъо эри эни гофгъо. Нушу дит бинере.

156. Хунит. Офит ебинелуье гофгъоре.

Жилид - гуьрве, хуне - хунеле, куле - кулелугъ, бее - хиники, богъ - богъче,
догъ - догъле, дорле - шивле, гІэребе - гІэребеле - гІэребечи, чекме - чекмечи - чекмеле.

Коми гофгьо ебинелуь нисдуьт. Нуувуьсит
ебинелуьгьоре ве нушу дит биней энугьоре.

Чуьтам офде гереки бинере?

Бо́ггьо - бо́ггле - бо́ггче - бо́ггбон.

**Эри офде биней гофе, гереки е ченд
ебинелуье гофгьоре э жерге норе, той
сохде угьоре ве нушу доре ежэГимие кесег
энугьоре. /бинере/**

157. Нуувуьсит ебинелуье гофгьоре.

Товуш - товушлуье, хун - хунлуье, сес - сеслуье,
темэхь - темэхьлуье,
гюв - гювелуье, гьум - гьумлугъ.

Нушу дит биней гофгьоре.

158. Гуьнжуьнит ебинелуье гофгьо. Нуувуьсит.

ЧУЪ?

Пушо

-

Ранг

-

Герми

-

Хиники

-

Песо

-

Гюш

-

Пур

-

Торик

-

ЧУЪ ЖИРЕИ?

пушолуье корхоне

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

159. Хунит. Офит ебинелуе гофгьоре.

Нуувуьсде - нуувуьсдегор, вежегьисде -
вежегьисдегор,
юк - хьомбол - юкчи, гъузгъэндил - куле, жэгI -
жэгIгир,
буьз - кечи - буьзле, ер - емиш, хурек - хурекхоне,
берде - бердегор, буьзме - буьзле.

Нуувуьсит энжэгъ ебинелуе гофгьоре.

Нушу дит биней энугьоре. Андуьрмиш сохит мэгIэноре.

160. Э меселен гуьре гуьнжуьнит ебинелуе гофгьо.

Зинг - зингиле, муьнуьк -деки, суьфре -
сер.....,
гоф -номе, богъ -бон, хьэрф -
шекер -
шекуьл -кеш, буругъ -чи,
гов -
мол -душ, керегуьл -

Нушу дит бинегьой эн гофгьоре. Нуувуьсит.

Э е-дуь гофевоз гуьнжуьнит келмегьо.

161. Хунит дестоне.

Хосденуым ме туьре, Васал!
Туьни ерашуьгьи гьер сал...
Вараюсди гьер куьнж хори
Эз раче гуьлгьой васали.
Пар зе шогьвор эн Васали!
Дусди биёр эй гьер сали.
бигьил буьлбуьл мэгИни хуну,
Инсонгьоре дуьлшор соху.

/Б. Сафанов/

Эзвер хуте бошит. Нуьвусит э Ёргиир N3 гуьре.

162. Офит жугьоб килитлемере.

Сипре луьхьуьф пембеини,
Гьемей хорире дегуьрдени.
Гьетте чуьшме ведироморе,
Сер гуьрдени эй гирисде.

Нуувуьсит. Эри коми гофгьо мибу офде ебинелуье гофгьо.
Кей бире ижире дивэгГ?

ДАНИТ ГІЭДОТГЪОЙ ХЭЛГЪ ХУЬШДЕРЕ.

Пейсэхъ /нисону/

Пейсэхъ гуьрде оморени э мегъ Нисон. МигІид Нисону гьисди мигІид азади эз гьулььети фараон Египет. Хьэшд шев ве руз хурденуьт гьогьол - мосо э жигей нун, буржуьнде гушд - пейсэхъ, савзи - морур. Келетегьо э кифлет ихдилот сохденуьт эри гІэилгьо агадаре - гьозией хилос биреире. Хэлгъ, мердьети бирмунде, эз гьумгьо оморени э хори

Исроили. ГІзилгьо ишу келе биренге биё ихдилот сохут агадаре эри овлодгьошу.

Пейсэхъ гьисди гьемчуьн мигІид шори ве васал. Эхи гьемме э дуньёгъ хэбер бирени эри тозе зиндегуни э хотур инсонъети.

Э рузгьой Нисону хурденуьт: гьогьол, кобоб, хьэсуьруьт, хое, савзи, егъни, хоегушд ве тара э гІошевоз.

Те мигІид сер гуьрде гереки гьемме утогъгьой хунере ве парталгьо, дуьрлуьг хунере шушде ве темиз сохде эз хьэмис. Хьэмис гьисди мурдали.

Жугьоб дит э нуьрсуйжгьо:

1. Ихдилот сохит чуьтам гереки гуьрде мигІид Нисонуре.
2. Эз коми гІэдотгьой эни мигІид хьэз оmore гьеммере?
3. Э хотур коми гьозие гуьрденим гІэдотие мигІид хэлгъэ?
4. Нуьвуйсит чуькле ихдилот э дефдер.
5. Жейле нуьвуйсит гофгьоре э гирошде правило гуьре.
6. Э гофноме нуьвуйсит тозе дануьсдейтгьо гофгьоре. Данит мэгІэной энугьоре.

**I МАЙ - МИГИД
ЖОФОКЕШГЪОЙ ГЪЕММЕЙ
ГУЪЛОМИ.**

163. Фегъм сохит шекуъле. Гуънжуйнит ихдилот.

Чуътам ишму вохурдейт э мигИид I Май?

164. Хунит дестоне.

Май

Э май доргъо вараюсде,
Гуългъой ишу хунче бесде.

Гъемме гъушгъо десде-десде
Хунденуът: “Май эн хэлгъгъои,
МигИд Васал нен гуьлгъои”!
Э май ватан тов-тов доре,
Жофокешгъо дуьлшор бире.
Руз май мигИд гГәилгъои,
МигИд васал нен гуьлгъои!

/Миши Бахшиев/

Нуьвуйсит. Вогоруш сохит правило, комики вохурди
эри дуз нуьвуйседи кими гофгъоре.

165. Хунит.

I Май - гъисди мигИд шолуми ве жофо, мигИд
дусди гъемме жофокешгъой вилеетгъой эн дуьньөгъ.
Э и руз э гъер куьнж хори хунденуът мэгИнигъо,
бэхширенуът гуьлгъо ве шоре хэндегъо. Гъер азаде
инсон вохурдени э и очугъэ ве бэхдевере мигИд.

Нуьвуйсит суьфдеи ве песини келмегъоре.

Э песини келме риз кешит подлежащее ве сказуемое.

ДАНИТ мэгІлуьмлуье мэгІнире

МэгІлуьмлуье шогъир тати Миши Бахшиев
нуьвуйсди гуьзеле дестон. Верзуьшлуье композитор
тати Шуьмшуьн Ашуров гуьнжуьнди мугъум. Эз
зуревоз мэгІлуьми э гъэд хэлгъ и мэгІни.

Ме хосденуъм васале.

Ме хосденум васале,
Гуьлгьо доренге хушбуй,
колхозлуье суьмбуьле
Вероморе пур э руй.

Ме хосденум инсоне,
Диренуьмге э кифлет.
Хубе корсох бирере
Эри шоре вилеет.

Ме хосденум инсоне,
Игид бугьо э кориш,
У бу офдой эн хуне
Ве гьемиге дуьлшориш.

ДАНИТ ГІЭДОТГЬОЙ ХЭЛГЪ ХУЫШДЕРЕ.

ТУ – бишват (гІидоргьо)

Э рузгьой ГІдоргьо гереки кошде доргьо, кулегьо ве гульгьо. Э тозе хоригьо оморенге ве инсон тозе сал зиндегуни хуышдере биё сер гируь э лап герекие ве вожиблутье коревоз. У кор гьисди э десдин дес хуышдереvoz кошдеи дор эри веромореи хуше вишегьо.

Више эхи гьисди темизи, жунсогьи, хуше эвир ве раче зиндегуни эри инсонгьо ве гьемчуьн гІуьмуьрдурази хьэивонет ве гьушгьо - парандегьо.

Унегуьре гьер инсон ёгьин биё кору тозе дор, куле, гуьл.

Ижире гІэдоте ёгьин дошде ве э жиге оворде гереки.

ГӀэзизе дусд! Туь ёгъин биё кори е дор э зиндегуни туь!

1. Шекуьл кешит э товун гӀэдот ГӀидоргъо.
2. Ихдилот сохде ве э жиге биёрит и гӀэдоте.
3. Нуьвуьсит чуькле ихдилот чуьтам, эже ве э киревоз туь кошдей дор, куле енебуге гуьл.
4. Нуьвуьсит э гофноме тозе гофгъоре. Андуьрмиш сохит угъоре.
5. Андуьрмиш сохит мӀгӀэной э гӀэрей хӀлгъ гуьфдиренуьтгъо войгегъоре:

Кошдере хуно, бегъер юреш вегирош.

Буле мӀхьсуьлгъо вечинош.

Э жигей еки сад верово.

КЕЛМЕ

166. Хунит. Ченд келме дери э текст?

Жовонгъо эдете кор сохденуът э богъ духдергъо эдее кошденуът бэгИлидоргъо кукгъо овурденуът ве гIов доренуът доргъоре.

Нувуъсит ве нит нуьгдере. Риз кешит подлежащее ве сказуемое.

167. Хунит ве офит герекие гофгъоре. Нувуъсит.

1. Э више гуьл доренуът хушбуйлуье..... 2. Раче овозе хунденуът 3. Э сер кулегъо паруьсденуът

Риз кешит подлежащее ве сказуемое.

Гуьнжуьнит ихдилот эз се кесеггьо. Чуьтам мибу нум эню.

169. Хунит.

э зими, жофокешгьо, гьетте, герми бире,
ведироморет коргьой, васалире, угьо, сер гуьрднуьт
шенденуьт, вихде омор, э хок, тумгьоре.

Чуь нуьвуьсде омори? Эйчуь и гофгьо нисдуьт келме?
Чуь гереки сохде, эри эз гофгьо келмегьо гуьнжуьнде.
Гуьнжуьнит келмегьо. Риз кешит подлежащее ве
сказуемое.

170. Хунит дестоне.

ШэгІми васал

Э суьфдеи рузгьой васал
Мисухундуьт ШэгІми васал.
ГІэтош мино, элов мерафд,
Дурей энэ э дур мирафд.

Э чор тараф энү гІэтош
Межесдуът шори сохде,
Михундуът: “Охош-охош,
Хубе бегьер туь биёрош!”

И гІэдоте, гьем хосиет,
Хэлгъгьо гьер сал гуърдет.
Кукгьо, духдер - жогьилгьо
Э ён гІэтош сохдет гофгьо...

Жерге гІэтош эдей сухде,
Суьглегьо ю муърз-муърз зере,
ГІэруьс-духдер, кукгьо - гьемме,
Чек зеренуът мэгІни хунде:

“Не нечогьи, не е беди
Гьич меёво э гъэриш дигь,
Эз гъэдегьо хилос сохош,
ШэгІми васал, гьер сал гердош!”

/Яков Ильягуев/

1. Ихдилот сохит э товун чуй жире гЭдот дануьсдейт?
2. Дирейт ми ишму гЭтошгьой ШэгИми васале?
3. Коми гЭдотгьой хэлгьи имуре ишму диеш дануьсденит?
4. Гуьнжуйнит межлуьс э товун дингьо ве гЭдотгьой хэлгь иму.

9 МАЙ - РУЗ БУЪЗУЪРГЕ БЕСГЪУНИ.

171. Хунит.

Нуьгьимуьн Май гьемме хэлгъгьо гуьрдenuт
мигИид Буьзуьрге Бесгъунуре э гьэршуй фашистгьо.

Э и руз э ёр оруденуьт гьовхобергьоре, комигьоки
жун хушдере дорет эри азади хэлгъгьо. Гьемме биё
сер зенуьт э гьоврей мэгЛуьмсуьзе гьовхобер.

Нуьвусит. Ихдилот сохит чуьтам ишму гировундейт и
рузе.

Хунит дестоне.

Бесгъуни.

Гоф бесгъуни рач сес доре,
Эй гуфдиреш асанти бире.
Оммо чуьни гъимет энуг?
Э чуьревоз у той мибу?

Руз Бесгъуни гъисди мигИд
Эри гъеммей инсонъети,
Хэлгъгъо - жоборд, игид
И рузе эри иму оворди.

Гъимет энз гъисдуът жунгъо
Эн ченд миллион одомигъо
Жуър-бе-жуър миллетгъо,
Овлодгъой эн вилеетгъо.

Гъеми мигИид, гъеми ёси,
Чумгъой гъемме бире гІэрси.
Эри дануъсдей овлодгъо
Чуьни Бесгъуни ве довгІо.

/Беньямин Сафанов/

Ёровурдлуье руз.

Эри гъер инсон э гІуъллом эз гъемме бугъолуьни -
Ватан, деде ве хори. Омборе гъэзоблуье женггъо ве
гъовхогъо гирошдет э гъэд Келе довгІой ватани э
гъэршуй фашистгъо. Э жергегъой де
гъовхобергъойге, жун хуьшдере гъимиш не сохде, э
фашистгъоревоз гъовхо бердет гъемчуьн игиде
кукгъой хэлгъ имуш.

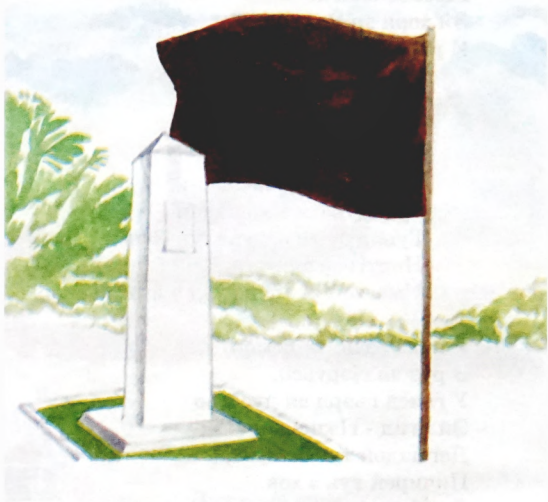
Э шегъер Нальчик гъисди куче э нум Игид Союз
Совети Исай Иллазаров. Невей Игид - Исай гъер сал
рафдени э дигъ Киркели, комики гъисди э Литва,
эри веноре гуьлгъо э сер гъоврей игид. Э шегъер
Дербенд гъисди куче э нум Игид Союз Совети
Шетиил Абрамов, комики эз нуькерей Волга те
Берлин рафди э гъовхогъо э гъэршуй немцгъо. Э
дигъбон Козино экуьндигъо Москов гІуьзетлуье кук
хэлгъ иму Александр Мардахаев сухде танке берди э

сер штаб фашистгьо. Унжо эри эню норе омори
памятник. Гьемме игидгьоре эри нуьвуьсде э и
руйбирей э ки ишму, жовонгьо, вес нибу е книг.

Э васал э ёрвурдлуье руз - 9-муьн Май гьер
жовон гъэрхунди эри рафде э сер гъоврегой
игидгьо ве сер зере э угьо. Э гъечиревоз миданит
доре гъэрд товушлуье ёргири эню игидгьоре,
комигьоки овурдет азадире эри ишму.

Жовоне кукгьо ве духдергьо! Вегирит десдей
гуьле, бурайт э сер гъоврегой игидгьо ве поит е
дэгъдэгъэ сессуьз э гъуьзет Игидгьо!

Зоя Семендуева

МэгГлуымсуьзе солдат.

Дегешдей туь сессуьз, пичирей туь э хок.
Туь бири жовон девр,
Туь бири софе пок.
Белкем туь гьисдиге
Эз догъгьой эн иму,
Ененге эз Сибирь, эз Ташкент, эз Боку.
Эз чужош гьисдиге -

ГІэзизе балей.
Эй хори эн Ватан
И гъовре ераи.

Туьре бу е войге:
Ватане дошдени,
Э хори эн Ватан
Гуьллуь богъ кошдени.
Гуьллуь богъ кошдени.
Гуьллуь богъ, гуьллуь богъ...
Ниетгъой жовони.
Имогъой хунчей гуьл э инжо венори.

У нисд бэхш эн домор
Э руз эн гІэруьси,
У гьисд гъэрд эн дусдгъо
Эй игид - гІэзизи.
Дегешдей туь сессуьз,
Пичирей туь э хок,
Туь бири жовон девр,
Туь бири софе пок.

/Зоя Семендуева/

172. Хунит дестоне.

Лугъэй нун

Э гиснее салгьой довго
Кемгъувоте гIзиллего,
Эй лугъэй нун бире тешне,
Михисируйт шугъэм гисне.

Лугъэй эн нун кумек бири,
Гъовхобере гъувот дори.
Эй дуьшмене бесгъун доре,
Буле тэхуъл вероморе,
Сурое нун эри бире.

Эйме кумек бош, хундегор,
Гъисдигеш нун гъони омбор,
Дорим уре селигъэлуь,
Гъер лугъэй ю бу хьуьрметлуь!

/Беньямин Сафанов/

Нуввусит э Ёргири N3 гуьре. Риз кешит гофгъоре, э
гирошде правило гуьре дуз нуввусит. Андуьрмиш
сохит.

Миши Бахшиев

ГӀэрсгъой шори.

Руз хиник бу. Верф поисдебу, вокурдебу хинике кулок. Песини рузгъой февраль 1945-муьн сал бу. Овшолум муьгълет хосд эз командир хуьшде. У песе диromo э хуней эн е ранжбер словак эри герм бире.

Инжо эз Овшолум гъэйри гене солдатгъо дебируьт. Е гъуьндуре руьшлуье сержант автомате э дес

гуърде эдембу ихдилот сохде. И сержант эз госпиталь ведироморе омореву э батальон.

- Бирору, эри ме когъоз омори, - гуфди у. - Эз духдер ме. Зиндеи!...

И гофе лап э келе шориревоз гуфди сержант. Эз шори эз чумгъой ю эдембу гІэрс омореву. Овшолумиш гуш дошд ихдилот энуре.

- Суьфдеи рузгъой довго эз хуне ведироморем, - гуфди сержант. - Хуней ме гьисди э дигь Андреевка, э район эн Харьков.

И гофе шиновусденге, Овшолум диеш э тигъэтевоз дениши э у.

- Дигь иму э дес немцгъо офдоребу, - гуфди гене сержант. - Эз уомгъоевоз дие мере хэбер не бисдо эз хуне. Энжэгъ зен не е духдер бу мере унжо. Песде дигь иму эз дес немцгъо хилос сохде омореву бэгъдо, эри ме когъоз омо эз зен ме. “Духдер имуре немцгъо э Германия бердет” - нуьвуьсдебу у. Кире гІил гьисдиге, мидануь чуьтам дуьл бебе эй гІил сукдениге. Ме омбор фикир сохдум, дерд кешируьм. Ишму хуьшденишму дануьсденит э товун фашистгъо э лагегъо зенгъо, мердгъо ве гІилгъоре куьшдерире. Ишму э чум хуьшдереву дирейт.

Сержант екем фикир сохде, гене гуфди:

Ме дес вегирдебируьм эз духдер ме. Оммо нэгІ. Имбуруз когъоз омори эри ме, духдер э дес хуьшдереву нуьвуьсди.

Вегуърдени когъозе, хундени: ”Бебе, согъ гердош туь э гъовхобергъой вилеет имуревоз. Имуре эз есири хилос сохдет. Э иму келе гуж вебу. Песини мегъгъо ме э лагерь бируъм э Венгрия, э шегъер Тисса. Игиде кукгъой лешгер иму хилос сохдуът имуре.”

Овшолум и гофгъоре шиновусде э гъушгъэри поисд.

- Э худо шуькуър, хилос бисдори духдерлей ме, Оля! - гуфдирени мерд.

И гофгъоре шиновусденге, пусд тен Овшолум биз-биз бисдо. У куьнд бисдо э ки сержант, дес эн уре гуърде, пуърси:

- Нум туь чуйтами?
- Андрей, - жугьоб до мерд.
- Нум зен туь?
- Мария.

Овшолум е гилейгеш дес мерде гуьрд, песде гуфди:

- Иму одомигьой екиним.
- Ме нисе варасиренуьм гоф туьре, - гуфди Андрей. Иму гьемме одомигьой Совети одомигьой екиним...

Овшолум гуьрде эз гьул Андрей гуфди:

- Гуш вени имогьой ихдилот мере, песде туь мивараси.

Овшолум ихдилот сохд чуйтам Мария юре Гюв доревуге, чуйтам у ералуь биренге, шир овордевуге, чуйтам э у чуйкле шегьерлей Венгрия зенгьо, духдербгьой урус эз дес немцгьо хилос сохде оморенге, шори сохдембируьтге, чуйтам Оля ихдилот сохдебуге.

Андрей эз шори гьэл гуьрд ве моч сохд духдер мере эз есири? Согь боши. Э и зуригьо довгю миварасуь. Туь ёгин э дигь иму э гьуногьлугьи миё биёй.

Э хуне диromo е красноармеец.

- Командир оголи гьемере! - гуфди у.
- Кеш, - гуфди Андрей эз Овшолум. - Имогьой ме не туьни те довгю варасде жейле ни бошим.

Хьовиргьо гьул екире гуьрде, ведеревдуйт э куче. Эз е сэглэтиге гене сер гуьрд женг. Пиш сохде фашистгьоре игиде кукгьой Совети рафдуйт пушово те Берлин.

Жугъоб дит э пуърсуышгъо.

1. Ки бируът Овшолум не Андрей?
2. Эже бируът зен ве духдѣр эн Андрей?
3. Ки хилос сохди эз есири фашистгъо духдѣр эн Андрее?
4. Чъутам кумеки сохди Мария э Овшолум?
5. Хунденге ихдилоте, гировунит суыгъбет.
6. Коми бинелуѣ фикире нушу дори автор э ихдилот?
7. Нуувуысит чъукле сочинение э ихдилот гуѣре.

Андурмиш сохит мэгІэной метелегъой хэлгъире.

Гуьмуър довгІокор кутэхьи.
Сенгъ раси э сову - вой эй совуни,
Сову раси э сенгъ - вой эй совуни!
Дуьшменгъой иму э еки миро.
Хъуьжет сохде-сохде женг мибу.
Гъувот гъуш э гъзнет дери, эн одоми - э дусди.
Эз шолуми хубте э Гуьлом чи нисди!

Метельгъоре эзвер хуте бошит.

Хъэнух Анисимов
Эри Игид довгIой Ватани
Игид Союз Совети - Шетиил АБРАМОВ.

Шетиил

Туь балай Догъистан,
Туь жейрон эн догъгьо,
Желд бирей, чуьн аслан,
Шетиил, кук хэлгъгьо.

Ватане эй дошде
Э довгIой азади,
Дуьшмене туь куьшде,
Э у рэхъм ни берди.

Туь чуьни игидгьо,
Ватане кем нисди,
Рэхъ гъовхо рафдейтгьо
Гъисди рэхъ бесгъуни.

Эз Волга те Бярлин -
Ини рэхъ игиди.
“ГIэзизе командир” -
солдатгьо мигуфди.

Астаре не ордене,
Чигърет мерд ве рэхъбер,
Э сине веноре,
Гъовхобер вогошде.

Туь ве ченд бироргьо:
Авар, тат ве лезги,
Эри хэлгъ догълуь
Бирейт нум тэгIрифи.

Дони Атнилов

Александр Мардахаев

Э гъэд гуьлгьо, э ён эн рэхъ
Поисди гъоврей эн хьэрмэхъ,
Гъоврей танкист, игид Ватан,
Сие гъошгьо, кук Дагестан.

Не терсире рафде э женг,
Эри дуьшме оворди мерг,
Э пулате танкевоз у,
Рэхъ дуьшмере гуьрди у.

У руз десдегьой фашисти,
Эз суй тупи, пулемёти
Э кучегьой дигъ Козино,
Офдоре, синере мино.

Не терсире до жуне у,
Оммо не до Москове у,
Сигъде шегьер советире,
Биней гъувот эн хэлгъире.

Ватаниш до кук хушдере,
Гуьзеле танкист имуре,
ТэгИрифлуье нум жоборди,
Немуьрдение нум игиди.

Э гъэд гуьлгьо, э ён эн рэхь,
Поисди гъоврей эн хьэрмэхь,
Фурмуш нибу гьич нум эну,
Буьлдуьрчиниш гье михуну.

ДАНИТ ГІЭДОТГЬОЙ ХЭЛГЪ ХУЪШДЕРЕ.

Шавуот /гІэселте/

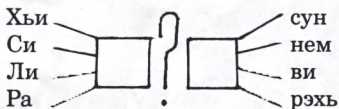
Э мигІид ГІэселте эхир ник бире васал. И мигІид гуърде оморени э гІузет дореи Туроре э Миши рабину. Гьемчуьн хунде оморени посугъ эн Рут.

Э рузгьой ГІэселте хурденуьт ширине хуреггьой шире ве гІэсели. Ижире гІэдот гуърде оморени э хотур суьфдеи хурег эз Туроре доре зуло шир ве гІэсел бири гуфдире.

Гьемчуьн э мигІид Шавуот э нумаз ве э мейдугьо нушу доре оморенуьт суьфдеи мэхьсулгьо, мейвогьо

ве емишгъо. Энжэгъ гІэмел нисе оmore дуй руз гушдине хурде. И гІэдот гьисди шоре мигІид темизи.

1. Шекуъл кешит е ченд шекуългъо э гІуьзет гІэдотгъо ве мигІид.
2. Гуьнжуьнит ихдилот э товун гьемме гуьрдеи ГІэселтере.
3. Дуй екире дит пуьрсуйшгъо э товун эни гІэдот хэлгъи.
4. Э гофноме нуьвуьсит тозе гофгъоре. Андуьрмиш сохит мэгІэной энугъоре.

Гофгъо, жугъоб доренуьтгъо э пуьрсуйшгъо:

КИ? ЧУЪ?	ЧУЪ ЖИРЕИ? ЧУЪ ЖИРЕГЪОИ?	ЧУЪ СОХДЕ? ЧУЪ СОХДЕНИ?
Нушу доренуьт чигъоре	Нушу доренуьт жирегъой эн чигъоре	Нушу доренуьт корисохи эн чигъоре

173. Хунит дестоне.

Ковтер шолуми

Ковтер - нишоней шолуми,
Зулумкоре гуърде хоши.
Э дуьньёгъ хьэсуьл омори
Нишоней чуьшме ве хори.

Э гьер жиге пар зерени,
Эри гьемме шолуми бердени
Гьони э догъгьой Догъистон
Сейл зерени, чуьн дестон.

/Сергей Изгияев/

Данит андуърмиш сохде келмегьоре э схема гуьре.

174. Хунит.

Ини варасди хундеи э школе. Иму лап хуб ве омбор
жофо кеширейм. Омбор дануьсдейм э товун зугьун
дедеи.

Форигъэти вегуьрденге гье гене сер мигирим.
Те тозе сал сер гуьрде согъ бошит!

Нуьвуйсит.

ЁРГИРИ N1

Чуьтам гереки дузе тегьер нуьвуьсде.

1. Хунит гофе э слоггьо гуьре гьечуь, чуьтам уре гереки нуьвуьсде.
2. Нуьвуьсит э тегьер гуфдиреиревоз эри хуьшде э слоггьо гуьре.
3. Фегъм сохит: хунит гофе э дефдер ве гье у гофе эз книг.

ЁРГИРИ N2

Чуьтам гереки хьозур бире эри нуьвуьсде
э тегьер диктант.

1. Хунит гьеммей тексте. Пуьрсит эз тербиедорегор фикир нисе варасиренитгьо гофгьоре.
2. Хунит гьер гофе ве офит э гъзд энуп хьэрфгьоре, комигьореки гереки э ёр гуьрде.
3. Э ёр биёрит правилоре ве андуьрмиш сохит, эйчуь гьечуь нуьвуьсде гереки гофе.

ЁРГИРИ N3

Чуьтам гереки хьозур бире эри нуьвуьсде
э ёргири гуьре.

1. Хунит тексте. Пуьрсит эз тербиедорегор фикир нисе варасиренитгьо гофгьоре.
2. Офит э гофгьо хьэрфгьоре, комигьореки гереки э ёр гуьрде.
3. Данит тексте эзвер.
4. Ебойгеш тигъэтлуь хунит тексте.
5. Сэзд сохит книге ве нуьвуьсит.
6. Фегъм сохит: хунит гофе э дефдер ве гье у гофе э книг.

СЕРНОМЕ

1. Келме ве гоф.	3
2. Тек ве омбор.	8
3. сесгьо ве хьэрфгьо.	18
4. Гласни сесгьо ве хьэрфгьо.	20
5. Хьэрфе Е нушу доре сес Э.	25
6. Согласни сесгьо ве хьэрфгьо.	28
7. Согласни сес ве хьэрф й.	31
8. Согласни сесгьо ж, ш, ч, щ.	33
9. Гофгьо э слогтьоревоз жи, ве, ши.	36
10. Хьэрфноме.	44
11. Гъусо. Текст. Келме.	47
12. Гоф ве слог.	74
13. Нерме ве сэхде согласни сесгьо.	77
14. Зенглуе ве каре согласни сесгьо.	80
15. Шинре нисе оморе д, н.	81
16. Шинре оморени т, нуввуьсде гереки д.	87
17. Нерми сес Л.	91
18. Жейле сохденигьо нерме знак.	96
19. Зевер сохдеи сесе.	102
20. Дуьвойнее согласни хьэрфгьо.	103
21. Гоф ве келме.	107
22. Гофгьо, комигьоки нушу доренуьт чигьоре.	109
23. Келе хьэрф э нумгьо.	115
24. Гофгьо, комигьоки нушу доренуьт корисохире	121
25. Гофгьо, комигьоки нушу доренуьт жирей чигьоре.	131
26. Предлоггьо. Егофие ве дуьгофие предлоггьо.	147
27. Ебинелуе гофгьо.	154
28. Келме.	165

Ася Биньяминовна Изгияева

Татский язык

Учебник для 2 кл.

Редактор *Р.С. Изгияев*

Художник *Р.Г. Махмудов*

Художественный редактор *М.Ш. Муталлибов*

Технический редактор *Н.В. Эседуллаева*

Набор *З.Махмудова*

Верстка *А.Велиев*

Сдано в набор 08.02.01. Подписано в печать 24.05.01.

Бумага офсет. Формат 70x90 ^{1/16}. Гарнитура SchoolBookСТТ.

Печать офсетная. Усл.п.л.14,04+0,29. Уч.-изд.л.7,57+0,39ф.

Тираж 500.

Издательство НИИ педагогики.

Махачкала, ул.Леваневского, 4.

ЛР №021241 от 08.09.97 г.

Типография фирмы «Мавел».

Махачкала, ул.О.Кошевого, 42а,

тел.: 61-38-90

	Е	И
ГЪ		игъ гъи игъи
ГЪ	егъ гъе	игъ гъи игъи
ГІ		игІ гІи игІи
ХЪ		ихъ хъи ихъи

Э	У	УЬ
ЭГЪ ГЪЭ ЭГЪЭ	УГЪ ГЪУ УГЪУ	УЬГЪ ГЪУЬ УЬГЪУЬ
	УГЪ ГЪУ УГЪУ	УЬГЪ ГЪУЬ УЬГЪУЬ
ЭГІ ГІЭ ЭГІЭ	УГІ ГІУ УГІУ	УЬГІ ГІУЬ УЬГІУЬ
ЭХЪ ХЪЭ ЭХЪЭ	УХЪ ХЪУ УХЪУ	УЬХЪ ХЪУЬ УЬХЪУЬ

ТАТСКИЙ ЯЗЫК
Учебник для 2 класса